

MUSTAFA KEMAL VE MİLLİ MÜCADELEDE TÜRK KAMUOYUNUN OLUŞUMU

Emine KISIKLI
Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti ekonomik, siyasi, askeri açıdan çökmüştür. Türk halkı yorgun, bitkin ve ümitsizdir. Türk halkını Milli Mücadeleye kazandırabilecek güce sahip olan eşraf ve din adamları mücadele ve teslim yanlısı olarak iki kampa bölünmüşlerdir. Bütün bu olumsuzluklara karşın Mustafa Kemal, hangi şartlar altında olursa olsun, bir Milli Mücadele hareketini gerçekleştirmek kararlılığındadır. Milli Mücadele ile hem Türk halkı bağımsızlığına kavuşturulacak, hem de yıkılmakta olan Osmanlı Devleti toprakları üzerinde millet iradesinin egemen olacağı, tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurulacaktır.

Bu azim ve kararlılıkla Samsun'a çıkan Mustafa Kemal, İzmir'in işgali olayının Türk halkında yarattığı galeyandan yararlanarak, Türk halkını eşraf ve din adamlarının desteğini yanına almak suretiyle, Milli Mücadele'ye hazırlamıştır. Ortada hükümet ve ordu olmamasına karşın, ilk BMM'ni açarak hükümeti oluşturmuş, orduyu kurarak, ordunun ihtiyacı olan malî desteği bulmuş, Milli Mücadele hareketini başarı ile sonuçlandırmış ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal'in önderliğinde, onunla bütünleşerek Milli Mücadeleyi başarıyla sonuçlandıran Türk halkının, azimli, inançlı ve kararlı çalışmalarının ürünüdür. Kısacası Milli Mücadele; kahramanların ve korkakların, vatanseverlerin ve hainlerin, yüce gayelerin ve şahsî menfaatlerin çatıştığı ve yarıştığı bir savaş olmuştur. Bu savaştan kalpleri ülke sevgisiyle çarpan, vatansever, cesur Mustafa Kemal ve kahraman yüce Türk Milleti kazançlı çıkmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER

Milli Mücadele, Kamuoyu, Eşraf, Din Adamları,

MUSTAFA KEMAL AND THE FORMATION OF TURKISH PUBLIC OPINION

Emine KISIKLI

Başkent University, Faculty of Arts and Sciences

With the Moudros Armistice, The Ottoman Empire's economy and military were collapsed. The Turkish people were poor, tired and hopeless. The Notables and the ecclesiastics who were the only ones that could encourage people to the struggle for survival, were parted to camps as strugglers and the ones willing to surrenderers. Against all these negativities, Mustafa Kemal was determined to revive the struggle within people. With this struggle, the Turkish people would be set free and there would be a free nation formed in the lands of Ottoman Empire.

Through this courage, Mustafa Kemal stepped on Samsun, and prepared the National Struggle, with the help of anger against Izmir's invasions by convincing people to stand with the notables and ecclesiastics willing to fight. Though no government or army was present, Mustafa Kemal formed up the First Nation Assembly, an army and collected enough money for the army's needs, succeeded in the Nation's Struggle and founded Turkey. The Republic of Turkey was a result of hard-working and determined people who were lead by Mustafa Kemal. As a summary, this whole struggle was a fight between heroes and cowards, patriots and traitors, great aims and self-interests. And this war was won by people whose heart beated for their country, by patriot and brave people who followed Mustafa Kemal.

KEYWORDS

National Struggle, Public opinion, Notables, Religious Leaders.

1. GİRİŞ

Mondros Mütarekesi'nden sonra başlatılan Milli Mücadele ile bir taraftan emperyalist güçlere karşı Türk Milleti bağımsızlığını kazanmaya çalışmış, diğer taraftan da bu mücadele ile birlikte Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin yerini alacak yeni bir Türk Devleti kurma projesi uygulamaya konmuştur. Mustafa Kemal, Milli Mücadele'yi kamuoyuna öncelikle bir bağımsızlık mücadelesi olarak sunmuş, yeni bir devlet kurma ile ilgili düşüncelerini ise; Türk halkının saltanat ve hilafete aşırı bağlılığından duyduğu kaygı ile bir süre kamuoyundan gizlemek mecburiyetinde kalmıştır.¹

Mustafa Kemal, Milli Mücadele hareketinden kaçınmanın mümkün olamayacağı gerçeğini daha Suriye sınırında iken görmüş², Şubat 1919 ortalarına kadar İstanbul'dan kurtuluş mücadelesini gerçekleştirebilecek yollarını aramıştır³.

1 Mustafa Kemal, Nutuk'ta Osmanlı Saltanatını yıkma kararıyla Samsun'a çıktığını, saltanat ve hilafetin devamına çalışmanın, Türk Milleti'ne yapılacak en büyük kötülük olduğunu, yegane çarenin Osmanlı Hükümeti'ne, Osmanlı Padişahı'na ve müslümanların halifesine baş kaldırmak, bütün milleti ve orduyu ayaklandırmak olduğunu belirtmektedir. Nutuk 1919-1927, Mustafa Kemal Atatürk. Ank.,2004, Atatürk Araştırma Merk. Yay.,s.10.

2 Mustafa Kemal'in Milli Mücadele kararını Suriye'de iken verdiği ilişkin kaynaklarda bilgi mevcuttur: Cevad Abbas Gürer "Atatürk'ün Türk Milleti'nin istiklali için beslediği düşünceler çok eskidir. Hatta Erkan-ı Harbiye Mektebi'nin sıralarında başlamıştır., denilebilir. Fakat O'nun Türkiye'yi yeni varlığı ile istiklale kavuşturması için fiili mücadeleye girişmesi, evvela Halep'te başlamış, Adana'da, İstanbul'da devam etmiş. Samsun'da , Amasya'da tabikata başlamış, Lozan Konferansı'nda hakikat sahasına ulaşmıştır" der. Cevad Abbas Gürer. Ebedi Şef Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak, İstanbul, 1939, Halk Bas., s. 167. ; Ali Fuad Cebeşoy da "Mustafa Kemal'in topçu stajını yapmak üzere Şam'a gitmeden önce, Beyrut'ta arkadaş muhiti içinde yaptığı toplantılarda, dava yıkılmak üzere bulunan bir imparatorluktan, önce bir Türk Devleti çıkarmaktır" dediğini kaydetmektedir. Ali Fuad Cebeşoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, İstanbul, 1967, Baha Matbaası, s.108.;Salih Bozok." Mustafa Kemal'in Milli Mücadele kararını Suriye hududunda iken vermiş..." olduğuna anılarında yer vermektedir. İlginç Olaylar ve Anektotlarla Atatürk, Derleyen: Muzaffer Erendil, T.C. Genel Kurmay Başk., Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1968.s.104. ; Ahmet Niyazi Banoğlu. "Mustafa Kemal'i üçüncü sınıfta en çok meşgul eden şey, hürriyet meselesiydi. Hürriyeti elde ettikten sonra her sahada idareyi düzeltmek mümkün olabilirdi. Bunun için de muhakkak teşkilatlanmak lazımdı. Teşkilatı memleket içinde ancak genç subaylar yapabilirlerdi" demektedir. Ahmet Niyazi Banoğlu, Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı, İstanbul, 1973, Ercan Matbaası, C.L.s.7: „Mustafa Kemal ise bu konuda .15.3.1923'te Adana'da Türk Ocağı'nda yaptığı konuşmada," Ben de bu vakayim ilk teşebbüs hissi bu memlekette, bu güzel Adana'da vücut buldu" demiştir. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Ankara, 1981, T.İ.T.E. Yay.,3. Basım, C.II.,s.113.

3 Rauf Orbay anılarında, İsmail Canbolat'ın evinde üç gece memleketin her an daha kötüye giden durumunu konuştuklarını, genç kumandanların padişah ile konuşarak, ona Anadolu'da milli mukavemeti temin etmekten başka gerçek kurtuluş çaresi kalmadığı fikrini telkin etmekte mutabık kaldıklarını anlatmaktadır. Orbay'a göre özellikle Enver Paşa'nın aşırı hareketlerine karşı oldukları bilinen Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir'in huzura kabulleri sağlanmış, Mustafa Kemal 15, Kazım Karabekir 17 Kasım'da Vahideddin tarafından kabul edilmişlerdir. İki de padişahı ordunun içinden gelecek ve her an İstanbul'a girmeleri beklenen galip devletleri daha ağır tutuma itecek hareketten endişeli bulmuşlardır. Bu endişe üzerine Orbay'a göre, o günün şartları içinde Anadolu'dan başlatılacak bir mukavemet hareketinin gerçekleştirilmesi imkansız görülmüş ve başka çareler aranmasına karar verilmiştir. Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam, Yayıma Haz: Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980,s.257.

Şubat 1919 ortalarından itibaren ise, Milli Mücadele hareketini Anadolu'ya geçerek, oradan başlatma düşüncesine yönelmiştir. 16 Mayıs 1919'da 9. Ordu Müfettişisıfatıyla Samsun'a çıkarak, bu düşüncesini uygulamaya koymuş ve Türk kamuoyunu Milli Mücadele etrafında birleştirmiştir. Atatürk'ün doğumunun 125. yıldönümü münasebetiyle hazırlanmış olduğumuz bu çalışmada, Atatürk'ün Milli Mücadele kararını aldığı ve fiiliyata dönüştürdüğü süreç ve kamuoyunun oluşturulmasında göstermiş olduğu üstün çaba, Mustafa Kemal'in liderlik vasıfları ve yeni Türk Devleti'nin oluşumuna sağladığı katkı çerçevesinde incelenecektir.

Kamuoyu tartışmalı bir konuda ifade edilen fikirler, görüşler ve kanaatler şeklinde tanımlanmaktadır⁴. Batı demokrasilerinde kamuoyunun oluşumu genellikle üç tabakalı bir piramide benzetilmektedir. Piramidin tabanını meydana getiren alt ve geniş tabakada halk yığınları yer almaktadır. Bu yığınlar kamuoyu açısından pasif özelliğe sahiptirler. Çünkü kamuoyunu ilgilendiren bir mesele karşısında ilgi ve bilgi dereceleri düşüktür⁵. Bir başka ifade ile bu grup, "Sağlam ve kronik hiç bir şey bilmeyenler çekirdeğidir."⁶ Piramidin tepesinde ise, "Kamuoyu yaratıcıları" denilen fertler ve gruplar bulunmaktadır. Kamuoyu yaratıcıları toplum içinde küçük bir grubu teşkil etmekle birlikte, hem kamuoyunun kapsamı, hem de kamuoyu oluşturulması bakımından çok önemli bir rol oynamaktadırlar.

Milli Mücadele dönemindeki toplum yapısı incelendiğinde, toplumun sosyal yapı bakımından birbirinden farklı dört gruba ayrılmış olduğu görülmektedir. Bu gruplar:⁷

- A) Ağalar ve Eşraf
- B) Şeyhler ve Din Adamları
- C) Aydınlar
- D) Halk (Büyük çoğunluğu köylü olmak üzere, şehirlerde ve kasabalarda oturan esnaf ve zanaatkar)

Biz bu grupları, kamuoyu oluşturma gücü ve Mustafa Kemal'in bu gruplarla ilişkisinin Milli Mücadele hareketine katkısı çerçevesinde tanıtacağız.

1. 1. Ağalar ve Eşraf

Osmanlı Devleti'nde ağalar ve eşraf, toplumun nüfuz sahibi ve varlıklı (toprak sahibi) kesimini oluşturmaktadır. Bu grubun özellikle Türk Milleti üzerinde büyük nüfuzu vardır⁸. Avcioğlu'na göre, "Osmanlı yönetimi

4 Şeha Meray, "Halk Efkârı ve Yoklaması", A.Ü.S.B.F.Dergisi, Ankara, 1954 .Sayı:3,s.7.

5 Duygu Sezer, Kamuoyu ve Dış Politika, Ank. 1972. ..s:XXII.

6 Sezer, a.g.e...s.78.

7 Sebahattin Selek, Milli Mücadele (Anadolu İhtilali), İstanbul, 1963, Sıralar Mat..C.1.s.53.

8 Şevket Süreyya Aydemir, "...O devrin Anadolu'su'nda mahalli ileri gelenler, ayan ve eşraf, halkın sözcüleri durumundaydılar... Ayan ve eşrafın önünde mahallin uleması, yani başta Müftü

*uzun yıllar eşrafa dayanarak yönetimi gelenek haline getirmiştir. Vali ve Kaymakamlar halkla değil, eşraf ile ilişkilerine göre değerlendirilmişlerdir.*⁹ Halk hükümete sadakat göstermekle birlikte, bir alışkanlık sonucu eşraf tarafından yönetilmiştir¹⁰. Sadrazam Kâmil Paşa 1882 tarihli bir layihasında, *“Vilayetlerde halkın yuları eşrafın elinde olup, yabancılar her türlü fesat telkinlerini bu yoldan yürütürler”* demektedir¹¹.

Dr.Reşit Galip Bey'in 1920'de“Köycülük Hareketi”¹² üzerine yaptığı bir incelemesinde ise, *“...Büyük memurların küçüklere verdikleri başlıca öğüdün, eşraf ile hoş geçinilmesi olduğu, eşrafın işine yaramayan bir memurun hükümette içişlerinden tapusuna kadar büyük nüfuzu olan eşraf tarafından azlettirilebileceği veya sürdürülebileceği”* belirtilmektedir¹³. Millet üzerinde bu denli büyük nüfuza sahip olan gerek köydeki ağa, gerekse şehir ve kasabadaki eşraf gücünü daha çok toprağa dayanan varlıktan, yani zenginlikten almaktadır¹⁴. Milli Mücadele yıllarında eşraf için,“Mütehayyizan”ya da “Mütegallibe”deyimleri de kullanılmıştır¹⁵.

Eşrafın Türk Milleti üzerindeki nüfuzu, Milli Mücadele fikrinin benimsenmesine hem olumlu, hem de olumsuz yönde katkı sağlamıştır. Eşrafın Milli Mücadele hareketini desteklediği bölgelerde halkın milli hareketi desteklediğini; eşrafın Milli Mücadele hareketine direniş gösterdiği bölgelerde ise halkın da Milli Mücadeleye karşı tavır aldığını görmektediriz.

Milli Mücadele öncesinde ilk kurtuluş hareketlerini eşraf örgütlemiştir. Talat Paşa'nın telkinleri üzerine kurulan Trakya- Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi'nin kuruluşunda, Edirne Milletvekili Faik (Kaltakkıran) Bey, Edirne Belediye Reisi Şevket ve Avukat Şeref (Aykut) Bey'lerle, tüccardan Yolgeldili Kasım Efendi gibi yörenin eşrafı sayılabilecek önemli

---

olmak üzere sarklı hocalar, şeyhler görünürdü. Bunlar da eşrafın sözcüleri durumundaydılar. Bir de Mütehayyizan vardı...Mütehayyizan daha ziyade hal ve davranışları ile saygı ve itibar sağlayabilmiş, halktan insanlardı” demektedir. Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, İstanbul, 1981.Remzi Kitabevi, 8. Basım, C.II.,s.34.

9 Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihi (1838'den 1995'e), İstanbul,1983,Tekin Yay,5. Basım, C.III., s.983

10 Muzaffer Tayyip Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, Ankara, 1959. Türkiye İş Bankası Yay., C.I.,s.160.

11 Avcıoğlu, a.g.e.,C.III.,s.983.

12 Halide Edip Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı, İstanbul, 1962, Çan Yay., s.39. :“Köycülük Hareketi fikrinin siyasi bir tarafı yoktur. Bu fikir taraftarları, yeni bir Türkiye kurma gayesi güderler. Çünkü 1908'lerden beri bütün ilerleme ve inkılâp taraftarı olan parti ve hükümetler, aşağı yukarı üst tabaka ile meşgul olmuşlardır. Yani Türkiye'nin kurulabilmesi için, çoğunluğu ziraatle meşgul olan köylülerin de dikkate alınması gerekmektedir. Bu maksatla çalışmaya başlayan ve daha ziyade doktorlar arasında rağbet gören Köycülük Hareketi taraftarları, küçük sağlık merkezleri açarak işe başlamışlardır.”

13 Avcıoğlu, a.g.e.,C.III.,s.983.

14 Selek, a.g.e.,s.53.

15 Mütehayyizan ya da Mütehayyizin; itibar sahibi, yer tutan, ileri gelen anlamındadır. Mütegallibe ise; zorba, derebeyi anlamına gelmektedir. Mütehayyizan deyimini, Nutuk'ta Mustafa Kemal tarafından da kullanılmıştır. Bak. Nutuk,C.III., Ves. No:220 ve 252.

şahsiyetleri yer almıştır¹⁶. Cemiyet 2 Kasım 1918 günü Kasım Efendi'nin İstanbul'da Küçük Kınacıyan Hanı'ndaki bürosunda bir toplantı yaparak, Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmayı kararlaştırmıştır. Cemiyet çıkarttığı "Trakya" gazetesi ile, bölgede Milli Mücadele fikrinin yayılmasına öncülük etmiştir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde ise, Ermenilerin Paris Sulh Konferansı'na verdikleri Büyük Ermenistan Projesi'nin, 26 Şubat 1919'da basına açıklanması tedirginlik yaratmış, İngilizlerin Kars'a girmesi, bu tedirginliği artırmıştır. Bu gelişme üzerine bölgede mücadele başlatılmış, Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin Erzurum Şubesi ise, 1 Mart 1919 günü Hoca Raif Efendi tarafından, Cevad Dursunoğlu'nun İstanbul'dan aldığı yetki ile kurulmuştur.

Erzurum'daki ilk çalışmalara "Albayrak" gazetesi sahibi Süleyman Necati Bey öncülük etmiştir. Necati Bey'i sevenler, bu teşebbüsün Ermenilere karşı bir müdafaa birliği olduğunu kabul etmişler, onu sevmeyenler ise bu çalışmayı bir "İttihatçı dalaveresi" olarak nitelendirmişlerdir¹⁷. Cemiyetin kuruluşundan sonra arzu edilen faaliyet gösterilemediğinden, cemiyetin genç ve dinamik bir kadro ile donatılması uygun görülmuş, hükümette görevli olan şahıslarla, yaşlılar cemiyetten çekilmişlerdir. Yeni idare heyetinde aydın ve yörenin nüfuzlu kişilerinin görev almasına büyük önem verilmiştir¹⁸. Cemiyet İstanbul'da toplanan Şuray-ı Saltanat'ta ve Padişah ile yapılan görüşmede, bölge halkının maruz kaldığı tehlikeleri anlatarak, hükümet ile milletin ayrı ayrı hareket etmemelerini istemiş, bu teşebbüsün sonuçsuz kalması üzerine de, özellikle İstanbul'daki Doğu Karadenizliler tarafından bölgeye büyük çapta silah sevkiyatı başlatılmıştır¹⁹.

Mondros Mütarekesi'nden sonra, Mustafa Kemal'in bölgesel bir çalışmanın varlığından söz ettiği Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ise, Ermeniler, Trabzon'u hayal ettikleri Büyük Ermenistan'ın bir parçası yapmak, Rumlar ise burayı kurmak istedikleri Pontus Rum Devleti'ne dahil etmek gayreti içerisine girmişlerdir. Mütarekeden hemen sonra oluşturulan, İtilâf Devletleri'nden açık ve gizli yardım ve destek gören Ermeni ve Rum çeteleri, başta bölgenin eşrafı olmak üzere, bölgedeki bütün müslüman halkın canına, malına, ırz ve namusuna yönelik tecavüzlere başlamışlardır²⁰. Böyle bir ortamda 10 Şubat 1919'da kurulan Trabzon Muhafaza-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti, bölge halkının hak ve hukukunu Ermeni ve Rum çetelerine karşı korumayı amaç edinmiştir. Trabzon Muhafaza-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin kurucuları

16 Trakya'da milli örgütlenme açısından bak. Tevfik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, Ankara, 1955, T.T.K. Yay., C.I., s.123 vd.

17 Cevad Dursunoğlu, Milli Mücadelede Erzurum, Ankara, 1946, s.30.

18 Dursunoğlu, a.g.e., s.39-40.

19 Bayram Sakallı, Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi (Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri), İstanbul, 1997, s.176-177.

20 Sakallı, a.g.e. .s.177.

arasında da, eşraftan Barutçuzade Hoca, Hacı Ahmet Efendi, Barutçuzade Faik Bey, Eyüpzade İzzet ve Ömer Fevzi , Abanozzade Hüseyin gibi önemli kişileri saymak mümkündür.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi tasarısının, Mondros Mütarekesi'nden önce İtilâf Devletleri'nce kararlaştırılması, Sulh Konferansı'nda İtalyan üyelerin itirazlarına rağmen, İzmir ve hinterlandının (arka bölgesinin) Yunanistan'a verilmesinin kabul ve tavsiye edilmesi, bölge halkında tedirginlik yaratmıştır. İtilâf Devletleri gemilerinin İzmir'e geliş gidişleri, bu geliş gidişler sırasında halk arasında İzmir'in Yunanlılara verileceğine dair dolaşan haberler, Rumların taşkınlıkları, bölge eşrafı arasında ilk çalışmaların başlatılmasına yol açmış, 6 Kasım 1918'de başlayan çalışmalar neticesinde, İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin 17 Mart 1919'da İzmir'de topladığı Büyük Kongresi'ne Aydın vilayetine bağlı ilçelerden yüzlerce eşraf katılmıştır.

Cemiyet kuruluşunda bazı güçlüklerle karşılaşmış²¹, kurucu üyelerden bazıları sonradan teşkilattan ayrılmışlardır²².

Mondros Mütarekesi sonrasında işgal ve zulüm gören bölgelerde eşraf, mücadele yanlısı bir tavır alırken, aynı dönemde bir işgal olayının yaşanmadığı bölgelerde eşraf farklı hareket sergilemiştir. Batı Anadolu'da Milli Mücadele fikrine sıcak bakmayan eşraf, o günlerde ender olarak Yunan işgalini kabul etmekle birlikte, yer yer "kötünün iyisi" mantığından hareketle İtalyan işgalini de tercih etmiştir.

" 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Aker, Aydın'dan 23 Mayıs 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği raporda, bölgesindeki eşrafın düşünce yapısını:

*"İslâm ahali bu vilayetin (Aydın), İtilâf Devletleri'nden birinin işgali altına gireceğine kanî. Yunanlılar gibi zalim, ezeli bir Türk düşmanının egemenliği altına girmektense, İtalyan işgalini tasvip ediyorlar. Bu sebeple Osmanlı hakları baki kalmak şartıyla, İtalyanları işgal için, Kuşadası'na giden bir heyet yardımıyla Aydın'a davet ettiler."*²³⁽²³⁾ şeklinde özetlemiştir.

İtalyanlar tarafından işgal edilen Kuşadası'nın, kasabadaki İtalyan birliğinin çekilmesi üzerine Yunan işgali altına gireceği korkusu, eşrafı,

21 Nail Moralı, cemiyetin kuruluşunda karşılaşılan güçlükleri dört grupta toplamıştır. Bunlar:

1-Her kurtulma, savunma çabasının önünde İtihat ve Terakki muhaliflerinin yer alması.

2-Rumlara satılmış gazeteci ve güya aydınlar.

3-Yakasını İngilizlere kaptırmış halife ve peykleri

4-Milli hareketin galipler üzerinde kötü etkiler bırakacağından korkan gafiller. Nail Moralı, Mütarekede İzmir Olayları, Ankara, 1973, T.T.K.Yay., s.46.

22 Nail Moralı, bu konuda isim veremeyerek, "İzmir eşrafından bir arkadaşım neye uğraşyoruz? Türk bayrağını mı savunacağız? Bu hayız bezi için mi canımızı feda edeceğiz? Dediğini kaydetmektedir. Moralı, a.g.e..s.44.

23 Belgelerle Türk Tarihi Dergisi. C.II.,Sayı:12,s.10.

kasabaya İtalyan birliğini geri çağırma doğrultusunda bir harekete yöneltmiştir. İtalya Devleti İşgal Kuvvetleri Yüksek Katına otuz dört imza ile gönderilen dilekçede eşraf:

“...Himaye ve muhafaza için bir bölük İtalyan askeri kasabamıza gönderilmiş ve bu suretle bütün ahalinin emniyet ve selâmeti temin edilmişti. Bu kez ise, Yunanlılar tecavüz ve taarruzlarını daha şiddetle genişlettiklerinden, hayatımız ve malımız bir kat daha tehlike altındadır. Öteden beri İtalya Büyük Devleti'nin himaye ve yardımlarına kavuşmayı arzu ve kabul ediyoruz. Lütfen iş bu dileğimizin süratle yerine getirilmesini istirham ederiz”²⁴ demiştir.

Milli Mücadeleye önemli hizmetlerde bulunmuş olan Hacim Muhittin Çarıklı da hatıralarında “Alaşehir eşraf ve beylerinden 150'den fazla kişinin Fransız himayesini tercih ettiğini, Alaşehir'in en nüfuzlu kişilerinden biri olan Mütevellî Zade Teyfik Bey'in ise Amerikan mandasını tercih ederek, evinin kapısına Amerikan bayrağı astığını”²⁵ kaydetmektedir. İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, Büyük Kongresi'nde de İzmir'in İtalyanlar tarafından işgalinin gerçekleştirilmesi için, eşraf kanalıyla İtalyan mandasını isteme kararı aldırılmaya çalışılmıştır²⁶. İlk TBMM'nde Adana Milletvekili olarak görev yapan Damar Arıkoğlu da hatıralarında, İtalyan himayesinin eşraf tarafından tercih edildiğine ilişkin bir örneğe yer vermektedir. İlk mecliste yer alan Isparta Milletvekili Mehmet Nadir Bey hakkında vatana ihanet suçundan soruşturma açılmış, soruşturmayı Arıkoğlu'nun da aralarında bulunduğu bir meclis komisyonu yürütmüştür.

24 Celal Bayar, Ben de Yazdım, (Milli Mücadeleye Giriş), İstanbul, 1967, Baha Matbaası, C.VII.,s.2221

25 Hacim Muhittin Çarıklı, Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları (1919-1920). Ankara, 1967.T.İ.T.E. Yay. s.37-40.

26. İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinden Celal Bayar anılarında bu konuda şu bilgileri vermektedir: “...O günlerde bir İtalyan torpidosu, aralarında Cami Bey'in de bulunduğu bir kaç kişiyi İzmir'e getirdi.

...Az sonra öğrendik ki, İtalyan torpidosuyla gelenler arasında, İtalya hesabına propoganda yapan eski vatandaşlarımızdan tanınmış Arnavut Beyleri de varmış...

İzmir Müdafaa-i Hukuk-u'nun bütün üyeleri, İstanbul'dan gelen İtalyan mandası taraftarlarını dinlemek üzere Belediye'de toplandı. Toplantıda ben de hazır bulundum.

İstanbul'da yazıldığı söylenen bir müsvedde okundu...Yunanlılar tabii istenilmiyordu. Bunda İtalyanlar için uzak yakın bir istek ve ima seziliyor muydu? Bütün dikkatler bu noktada toplanmıştı. Cami Bey, Ahmet Dino ve Moralızade Halit Beyler kendilerini Sadrazam (Tevfik Paşa) tarafından gönderilmiş olarak tanıtmak istediler. Ahmet Dino dedi ki:

-Sadrazam Paşa Hazretleri, İzmir eşrafının bu vaziyet karşısında şehrin selameti ve halkın hayatı itibarıyla, üzerlerine düşen vazifeyi yapmak için önlerine çıkan fırsattan istifade edeceklerine kanidirler. Bu hususta kolaylıkla bir formül bulunacağı kanaatindeyiz. Salonda bulunan bir kimse soru:

-Nasıl bir formül?

Ahmet Dino izah etti:

Şehir sekencesi adına yapılacak bir müracaat,İtalya Devleti'ni harekete geçirir ve kendisine yapılmış olan müracaatı büyük devletlerden birisi olarak elbette reddetmez. Bu taktirde İtalyan kara ve deniz kuvvetleri. İzmir ve civarını herhangi bir ecnebi işgaline karşı müdafaa etmiş olur. Bunun için de yapılacak olan şey, şehir halkı adına ve mümkün olduğu kadar fazla imza ile mazbatalar düzenleyerek, derhal onları İtalyan Hükümeti'ne göndermektir.”Bayar , a.g.e.,C.V.,s.1620 vd.

Arıkoğlu hatıralarında, Mehmet Nadir Bey'in yaptığı savunmayı şöyle nakletmiştir:

“Nadir Bey, babamız yerinde, memleketin hatırı sayılır, varlığı yerinde bir insan olduğunuzu, gerek soruşturmamızdan, gerekse görüşünüzden anlıyoruz. Nasıl olur da senin gibi bir şahsiyet, İtalyanların Isparta'ya işgal etmelerini ister ve bizzat memleketi davet eder. Bunun ağır mesuliyetini hiç hesaba katıp düşünmediniz mi? Mehmet Bey cevaben:

-Ortalıkta Türk Hükümeti namına güvenilir bir mevcudiyet yoktu. İstanbul Hükümeti hiç bizimle meşgul değildi. Yunan ordusu durmadan ilerliyor; girdikleri yerde yapmadıkları eza ve kötülük bırakmıyorlardı. Zulüm ve işkence, yağmakârlık atabildiğine devam ediyor. Namusumuz, şerefimiz, malımız iki dudak arasında, ayaklar altında. Bu kötülüğü ve adaletsizliği men ve şikâyet edecek bir makam da yoktu. Çetelere güvenilmezdi. Girip çıkıyorlar; durumu daha da fenaya götürüyorlardı. Benim gibi düşünenler biraraya geldik, her hususta ölçtük, biçtik. Selâmeti İtalyanların işgalinde bulduk. İtalyanlar girdikleri yerde halka hiçbir fenalık yapmıyorlar; zulüm, yağma gibi şeyler hatırlarından geçmiyor; bilakis herkese iyilik yapıyor ve işlerini kolaylaştırıyorlardı. Hele hükümet işlerine kat'ıyyen burnunu sokmuyor, bir misafir gibi uzaktan seyirci kalıyorlardı. Ben müzakere ettiğim kimselerin içinden fedai olarak kendimi ortaya attım. Maksadım memleketime iyilik etmek, hemşehrilerimi Yunan'ın mezaliminden korumaktı.”²⁷

Kırklareli'nde bulunan 49. Tümen Komutanı Albay Şükrü Nail (Gökberk) Bey de, kolorduya çektiği telgrafta: *“Eşraf umumiyetle çekingen bir durumdadır. Balkan Harbi fecâyii, bunların maddi kuvvetlerini sarımsı, manevi kuvvetlerini altüst etmiş, âli hissîyat namına bunlarda bir şey bırakmamıştır. Tehlikeli bir zamanda bu gibilerin malen ve bedenen, bir fedakârlıkta bulunacaklarını pek o kadar ümit etmiyorum”*²⁸ demiştir.

Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde de yer yer eşraf, Batı Anadolu eşrafının gösterdiği teslimiyetçi tutumu göstermiştir. İşgalin ilk günlerinde Antep, Urfa ve Maraş'ta da fazla bir kıpırdanış yok iken, bu bölgedeki bazı eşrafın İtilâf kuvvetlerine karşı iltifatkâr davrandığına ilişkin bilgiler mevcuttur. Örneğin Maraş eşrafından Beyazıtadeler, Fransızları büyük bir ziyafet vererek karşılamışlardır²⁹. Benzeri bir davranış Adana'da da yaşanmıştır. 1919 yılı sonlarında Adana Valiliği'ne atanan Celal Bey'in, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği raporda, Adana bölgesindeki genel durum anlatılırken, Adana eşrafından ve Ramazanoğulları'ndan olduğunu belirttiği ve *“Mecburen kendisine misafir oldum”* dediği Suphî Paşa'nın da Fransızlar lehinde çalıştığı, şehirde Türkleri az, Ermenileri çok görmek için uğraştığı, hatta halka Fransız idaresini isteyen tarzında beyanname dağıttığı bilgileri mevcuttur³⁰.

27. Damar Arıkoğlu, Hatıralarım. İstanbul, 1961, s. 178-179.

28. Bıyıklıoğlu, a.g.e., C.I, s.201.

29. Sakallı, a.g.e., s. 329.

30. Sakallı, a.g.e., s.329.

İtilâf Devletleri de eşrafın bu gücünün bilincinde olup, eşrafı elde etme gayreti içindedirler. Burdur 12.Tümen Askerlik Dairesi Başkanı İsmail Bey'in Sadaret'e gönderdiği rapor bu açıdan önem taşımaktadır. Bu raporda:

“Wilson Prensiplerine rağmen, İtalyanların Antalya sahil ve gerilerini himaye daireleri telakki ettiği anlaşılmaktadır. İtalyanların Antalya’da bir tedavihane (sağlık merkezi) açtıkları, hastaları muayene edip ilaç verdikleri, iktisadi vaziyeti büsbütün ellerine aldıkları kaydedilen raporda, “İtalyanların Elmalı ve Burdur’a doktor ve ilaç göndermek düşüncesinde oldukları ve İslâm eşrafını elde etmeye çalıştıkları” kaydedilmektedir³¹.

2. Ordu Müfettiş Vekili Selahattin Bey'in, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 7-10 ve 11 Temmuz 1919 tarihli raporlar da bu açıdan ilginçtir. Selahattin Bey :

“Adalardan gelerek yerleşmiş olan Antalya İslâmları'ndan bazı eşrafın evvelce İtalyanlara imza vererek, davet etikleri malumdur. Propoganda tesiriyle Burdur, Isparta ve civar bölgelerde de umumi hissiyatın bozulmasına çalışılmış, büyük ölçüde de başarılı olunmuştur. İtalyanlar zayıf noktaları, mülki ve içtimai durumumuzu çok iyi biliyorlar. Halk üzerinde nüfuzu olanları birer şekilde yanlarına çekmekte. Hatta Konya’da Çelebi Efendi ile pek dostane düşüp kalkıyorlar. Doğal olarak Çelebi’ye önem veren ahalinin hissiyatı da İtalyanlara teveccüh ediyor” demektedir³².

İtilâf Devletleri'nin eşrafı elde etme gayretlerine, eşrafın kendi içinde bölgelere göre farklı davranışlar sergilemesine karşın³³, Mustafa Kemal, eşrafın halk üzerindeki bu nüfuzunu dikkate alarak; eşraftan kişilerle temas kurmuş ve halkın Milli Mücadeleye yöneltmesini sağlamıştır.

Milli Mücadele hareketini başlatmak üzere Samsun'a çıkan Mustafa Kemal, Havza’da bir miting tertiplemeye karar vermiş, eşrafla temasa geçerek, halkın mitinge katılımının sağlanması konusunda eşrafı görevlendirmiştir. Havza eşrafı Mustafa Kemal'den aldığı emir doğrultusunda köy köy dolaşarak, bölgenin nüfuz sahibi şahsiyetleri ile görüşmüş, bölge halkının bu mitinge katılımını sağlamaya çalışmıştır. Mitingde halka hitap etme işini Sıtkı Hoca'ya bırakan Mustafa Kemal'e göre, her şeyden önce Sıtkı

31 Gökbilgin.a.g.e..C.I.s.136.

32 Gökbilgin.a.g.e..C.I. s.160.

33 Eşrafın Milli Mücadeleye ilgisiz kalmasını üç nedene bağlamak mümkündür. Bunlar:

a)İşgal karşısında düşmanla iyi geçinerek, ya da bazen işbirliğine yönelerek malını, mülkünü koruma düşüncesi b)Aynı bölge eşrafının rekabet duygusuyla birbirinin ziddi davranış sergilemesi. Örneğin eşraftan biri Kuva-yı Milliye'ye destek verirken, diğerinin tam tersi istikamette hareket etmesi. c)Eşraf arasında İtihatçı-İtilâfçı ayrımının yaşanması. İtihatçı eşrafın Milli Mücadele lehinde tavır almasına karşın, İtilâfçı eşrafın manda taraftarı bir tutum izlemesi . Selek, a.g.e.. s.53; Avcıoğlu, a.g.e..C.III.s.1178.

Hoca'nın kazanılması lazımdır. Çünkü o günkü şartlar altında söz, Sıtkı Hoca'nın şahsında bütün hocalarıdır. Kürsüye çıkan Sıtkı Hoca, Havzalılara hitaben, onları düşmana karşı birleştirici ve mücadeleye davet edici mahiyette bir konuşma yapmıştır. Sıtkı Hoca konuşmasında,"*Yangın saçaklığı sardı. Yanıyoruz! Tek çaremiz silaha sarılmaktır. Derhal silahlarınızı temizleyiniz. Silahı olmayan baltasını, baltası olmayan sağlam bir odunu eline alsın, derhal saldıracaktır. Önce içimizdeki ekme bilmez hainleri, sonra da yurdumuzu işgal eden düşmanları temizleyeceğiz...*"³⁴ demiştir.

Mustafa Kemal'in Havza'da bulunduğu günlerde, Giresun eşrafından Topal Osman Ağa³⁵ ile teması, Mustafa Kemal'in eşrafa verdiği önemi kuvvetlendirmektedir. Mustafa Kemal, Rum çetelerine karşı sert yöntemlerle mücadele veren Topal Osman Ağa'dan, mücadelesini sürdürmesi talebinde bulunmuştur³⁶.

12 Haziran günü Havza'dan ayrılan Mustafa Kemal, aynı gün Amasya'ya geçmiştir. O gün Mustafa Kemal'i şehir dışında karşılayanlar arasında bulunan ve kendisine rehberlik yapan Lütfi (Türker) Bey anılarında, Mustafa Kemal Paşa'nın hükümet binasına geldikten sonra eşraf ve ulemayı istediğini ve onlara bir çok deliller göstererek, memleketin akıbetinin vahim olduğunu anlattığını kaydetmektedir³⁷.

25 Haziran günü Tokat'a hareket eden Mustafa Kemal, burada şehre habersiz gelişi nedeniyle Belediye Reisi, Belediye azâları ve şehrin bazı ileri gelenleri tarafından karşılanmıştır. Mustafa Kemal yetkililere, "*Yarın Belediye'de bir içtima yapınız. Memleketin ulema ve eşrafını toplayınız. Ben de geleceğim. Kendileriyle hasbihal yapmak istiyorum*" şeklinde bir emir vererek, Askerlik Şubesi'nden ayrılmıştır. Mustafa Kemal ertesi gün Tokat'ın ileri gelenleriyle yaptığı konuşmada, "*Savaşmak için topumuz tüfeğimiz olmayabilir. Bu tahtırde dişimiz ve turnağımızla dövüşürüz*" demiştir³⁸.

Erzurum Kongresi sırasında da eşrafın kongre çalışmalarında etkili olduklarını görmek mümkündür. Kongreye delege olarak katılan elli dört temsilciden, on yedisinin eşraftan çiftçi ve tüccar olduğu bilinmektedir. Kongreye Bayezid temsilcisi olarak seçilen Tahrirat Müdürü Şevket Bey hakkında, Bayezid teşkilâtından, Erzurum Vilâyat-ı Şarkıye-i Müdafaa-i

34 Aydemir, a.g.e., C.II.,s.24-25.

35 Topal Osman Ağa ile ilgili bilgi için bak. Averoğlu, a.g.e.,C.II.,s.1187.;

36 Hüsamettin Ertürk'e göre Mustafa Kemal Havza'da Topal Osman Ağa ile görüşmüştür. Başka kaynaklarda bu bilgiyi doğrulayıcı nitelikte bir bilgi mevcut değildir. Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası, Yaz:Samih Nafiz Tansu, İstanbul:1964, Pınar Yay.,s.340

37 Millet Mecmuası, İstanbul:1949, Sayı:171; Enver Behnan Şapolyo, Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi, İstanbul:1958, 3. basım, s.318.

38 Lord Kinross, Atatürk (Bir Millet'in Yeniden Doğuşu), Çev:Nihal Yeğinobalı, Ayhan Tezel, İstanbul: 1966, C.I.,s.273.

Hukuk-u Milliye Şubesi Riyaseti'ne gönderilen 2.6.1335(1919) tarihli telgrafta, merkez livaca delege seçilen Şevket Bey'in, memur olması nedeniyle yerini terk etmesinin doğru olmayacağı vilayetten emir buyurulduğu, ancak adı geçen şahsın eşraftan olması ve yerine gönderilebilecek uygun başka bir şahsın olmaması nedeniyle, Şevket Bey'in Bayezid delegesi olarak Erzurum Kongresi'ne katılmasının doğru olacağı, bu hususta vilayet nezdinde teşebbüste bulunulması istenmiştir³⁹. 11.6.1335 Tortum'dan, Erzurum Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'ne gönderilen telgrafta ise, kazadan kongreye gönderilmek üzere temsilci olarak seçilen ulemadan Mustafa Bey'in ve eşraftan Osman Efendi'nin, 12.6.1335'de kongreye katılmak üzere yola çıkacakları bildirilmiştir⁴⁰. Narman'dan 11.6.1335'de Erzurum Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'ne gönderilen telgrafta ise, binbaşılıktan emekli Celal Bey ile Nazım Ağa'nın, Erzurum Kongresi'nde hazır bulunmak üzere kazaca seçildikleri bildirilmiştir.⁴¹ İspir'den gönderilen telgrafta da, yine eşraftan Cemal Bey ile Şeyh Zade Hacı Mehmet Bey'in gönderilecekleri bilgisi iletilmiştir⁴². 13 Haziran'da Pasinler'den Erzurum'a çekilen telgrafta da, kazayı temsilen, kaza ileri gelenlerinden tüccardan Derviş Efendi Zade Ahmet Necati ve Firuz Bey Zade Battal Beylerin seçildiklerine dair itimâdname gönderilmiştir.⁴³ Bayburt'tan ise kongreye temsilci olarak, Alemdar Zade Mehmet Tefik ve Veznedar Abdullah Ağa Zade Zahid Efendiler seçilmişlerdir.⁴⁴

Sivas Kongresi sırasında da Mustafa Kemal devamlı olarak delegeler ve şehrin eşrafı ile toplantılar yapmış, onları ikna etmek, aydınlatmak ve anlaşırıp birleştirmek için durmadan çalışmıştır.⁴⁵ Kongreye otuz üç delegenin katıldığı, on dokuz vilayet ve mutasarrıflığın bölge eşrafı nezdinde temsil edildiği bilinmektedir.⁴⁶

1. 2. Şeyhler ve Din Adamları

Türk Milleti üzerinde ağalar ve eşraf kadar, hatta bazı yörelerde onlardan da daha fazla nüfuz sahibi olan bir diğer sosyal grubu da, din adamları oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nin yapısı incelendiğinde, İslâm Şeriatı'nın, Türk milli ve ferdî hayatı ile kaynaşarak, Osmanlı Devlet yapısını oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla dini kuralların, milli geleneklerle yoğrulduğu ve bütünleştiği Osmanlı Toplumunda din, ister istemez halkı etkileyen en önemli unsur olmuştur. Din adamlarının, Türk

39 Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (T.İ.T.E), Ves. No:28/4523.

40 T.İ.T.E. Arşivi, Ves. No:38/4524

41 T.İ.T.E. Arşivi, Ves. No:38/4371

42 T.İ.T.E. Arşivi, Ves. No:38/4525

43 T.İ.T.E. Arşivi, Ves. No:38/4378

44 T.İ.T.E. Arşivi, Ves. No:38/4607.

45 Kinross, a.g.e.,C.I.,s.293

46 Sivas Kongresine katılan üye sayısı Mehmet Arif'e göre, 31 kişidir. Mehmet Arif, Anadolu İnkılabı, İstanbul, 1340, s.32.

halkı üzerindeki gücünü, Türkiye’de bulunmuş yabancı gözlemciler de kabul etmiş ve bu konuda yorumlar yapmışlardır. Amerikalı General James Harboud hazırlamış olduğu raporda:

“Türklerde dinî, şahsiyetlere olan bağlılık, dünyevî hislerin de üstünde, daha derin ve ruhi idi...Türk köylüsü üzerinde en etkili kuvvet, bir kaç hane evlik meskûn yerlerde bile bulunan camii ve mescitlerdeki hocalardı. Bunlar halk efkârını temsil ve teşkil eden esas kuvvetti. Müslümanlar vatan ve istiklâl için harpte ölenlerin cennete gittiği inancında idiler ve cihad mukaddes vazife idi. Bu telkini de çoğu okuma yazma bilmeyen Türk köylüsüne ancak bu din adamları yapabilirlerdi.. Nitekim bize ülkeleri için hak ve eşitlik talep eden heyetlerin içinde, bu hocalar çokluk idiler ve onların fikirleri esas arzular olarak izah ediliyordu”⁴⁷ demiştir.

Erzurum’da mütareke hükümlerini uygulamakla görevli İngiliz Kaymakamı Rawlinson da, bu konudaki görüşlerini Erzurum Milletvekili Raif Efendi’ye şu sözlerle aktarmıştır:

“Halkının üzerinde en büyük tesiri olan şahsiyetler; siz sarıklı hocalarsınız. Sizin etkiniz hariçten gözükmüyor; Hristiyan papaz ve rahiplerinkine benzemiyor. Söylemiyor; konuşmuyor; fakat hareketinizle rehberlik yapıyorsunuz. Halkınız, sizin gittiğiniz yolu takip etmeyi, manevî irsiyyet sayıyor.”⁴⁸

İngiliz Entellicans (Intelligence) Servisi yetkili delegeşi Colonel Noel de, Konya’dan , İstanbul’daki İngiliz Komiseri Colonel Maxwell’e gönderdiği raporda, din adamlarının Konya halkı üzerindeki gücüne dair şu bilgileri vermiştir:

“Burada halkın hissiyatına tek hakim denilebilir ki, sarıklı hocalardır. Bunların Türklerin hakimiyetini teyit ve kabul etmeyecek şartlar çerçevesinde başlayacak mukavemeti sadece desteklemekle değil, icap ederse bu hareketi fiilen başlatmış olmalarına hayret etmemek lazımdır.”⁴⁹

Türk kamuoyunda bir toplumsal reaksiyondan korkan İtilâf Devletleri, özellikle de İngilizler, Türk halkı üzerinde çok güçlü bir etkiye sahip olan din adamlarını, Milli Mücadele hareketini etkisiz hale getirmede kullanmışlardır. İngiliz Muhipler Cemiyeti’nin kuruluşunda ve çalışmalarında din adamlarına yer verilmiştir.⁵⁰ Cemiyetin başkanlığına

47. Conditions in The Near East “Şark Dosyası” Raporlar Fashı 1920/1921. s.124’ten, Cemal Kutay, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevî Mimarları, Ank. 1973, s.35-36.

48. Cemal Kutay, Milli Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, İstanbul, 1963, Ercan Matbaası, C.I.s.151 vd.

49. Haros Armstrong, Türkiye Nasıl Kurtuldu, s.56’dan, Kutay, Milli Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, s.61.

50. Rahip Frew. Padişah’a bir cemiyet kurulması (İngiliz Muhipler Cemiyeti) ve bilhassa sarıklı din adamlarının bu cemiyete alınması halinde, İngiltere’yi kazanmanın mümkün olabileceğini, bu sayede de İngiltere’nin yardımı ile daha hafif şartlar taşıyan bir sülhün kaleme alınabileceğini telkin etmişlerdir. Ertürk, a.g.e., s.521.

Said Molla getirilmiştir. İstanbul'daki mahalle imamları, müderrisler, kürsü şeyhleri, tarikat mensupları bu cemiyete katılmışlardır. Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasıyla, Milli Mücadele'nin arzu etmedikleri bir biçimde gelişmesi üzerine de İngilizler, önce Kırşehir dolaylarında büyük bir nüfuzla sahip olan Hacı Bektaş Çelebi'yi, Ankara Valisi Muhittin Paşa aracılığıyla emrine önemli bir miktarda para göndererek elde etmeye çalışmışlar⁵¹, bununla da yetinmeyerek, halkı Anadolu içlerine sevkettikleri hoca kılığındaki ajanlarla etkilemeye çalışmışlardır.⁵²

İstanbul Hükümeti de tıpkı İngilizler gibi, din ve din adamları vasıtasıyla halkı Milli Mücadele aleyhinde kıskırtmaya çalışmıştır. İstanbul'un emriyle Anadolu'nun çeşitli bölgelerini ve Trakya'yı gezmek ve günün şartlarına göre halka telkinlerde bulunmak üzere heyetler oluşturulmuştur. "*Nasihah Heyetleri*" adı verilen bu heyetlerin başında, saltanat hanedandan birer şehzade bulunmuştur. Bu heyetler gittikleri bölgelerdeki halka, daha ziyade sessiz kalmaları, silaha sarılmamaları yönünde telkinler yapmışlardır. Padişah Vahideddin ve Damat Ferit Paşa, hükümetin acz içerisinde bulunduğunu bilen halkın, kendi varlığını korumaya kalkışması halinde, başlarına yeni dertler açılacağı endişesindedirler.⁵³ Heyet üyelerinden Süleyman Şefik Paşa, Müftü Ahmet Hulûsi Efendi'nin, Milli Mücadele lehinde önemli çalışmalar gerçekleştirdiği Denizli'de "*Halkı sükûnete davet etmiş, hiç bir tehlikenin mevcut olmadığını, mütareke hükümlerine uymanın devlet ve millet menfaatlerinin gereği olduğunu*"⁵⁴ halka anlatmıştır.

Bu ortamda İtilâf Devletleri'nin ve İstanbul Hükümeti'nin etkisi altında kalan bazı din adamları, Milli Mücadele fikrinin gelişmesine büyük zarar vermişlerdir. Celal Bayar hatıralarında, damadı Hacı Hasan Efendi ve kafa dengi birkaç hoca tarafından kandırılan Tire'nin ihtiyar Müftüsü Hacı Mehmet Efendi'nin, "*İstila eden hangi devlet olursa olsun, onlarla iyi geçinmeyi ve emirlerine itaat etmeyi müslümanlık emrediyor! Sakın memleketi kana boyamayın*" sözleriyle kasaba halkını zehirlediğini anlatmaktadır.⁵⁵ Bekir Sami Bey de, Alaşehir'e gelen dört hocanın, halkı

camilerde toparlayarak, "*Yunan ordusu Padişahımızın isteği ve daveti üzerine gelmiştir. Onlara karşı konulmaması gerekmektedir. Kötü niyetlilere inanarak, Yunanlılara hürmetsizlik etmeyin*" şeklinde konuşmalar yaptıkları

51 Ali Fuad Cebesoy, Sivas Kongresi'ne katılmak üzere Sivas'a giderken Ankara'ya uğrayan Kara Vasıf Bey'e verdiği bu bilgiyi, İstanbul İstihbarat Merkezi'nden aldığı kaydetmektedir. Cebesoy, Topçu Miralay Osman Bey'i özel bir mektupla Çelebi'nin nezdine yolladıklarını, valiyi takip etmek için de Osman Bey'e talimat verdiklerini anlatmaktadır. Fakat Muhittin Paşa'nın bu teşebbüsü sonuçsuz kalmış, Hacı Bektaş Çelebi Milli Mücadele saflarına katılmıştır. Ali Fuad Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1953, s.157.

52 Cebesoy, a.g.e., s.354.

53 Bu heyetlerin görünürdeki görevlerinin dışında bir görevleri daha vardır ki, o da Hürriyet ve İtilâf Fırkasına taraftar kazandırılması, fırkanın güçlendirilmesi ve fikirlerinin halka benimsetilmesidir. Asaf Gökbel, Milli Mücadelede Aydın, Aydın, 1964, Coşkun Mat., s.39 vd.

54 Ali Sarıkoyuncu, Milli Mücadelede Din Adamları, Ankara, 1999, Diyanet İşleri Bşk. Yay., C.I., s.114.

55 Bayar, a.g.e., C.VI., s.1841.

için kendisi tarafından cezalandırıldıkları bilgisini vermiştir.⁵⁶

Bu teşebbüslerin bilincinde olan Mustafa Kemal, “ *Vahideddin'in emriyledir ki, bile bile ölüme götürülen milleti kurtarmak isteyenler asi ilan edildi. O'nun emriyle millet ve vatani kurtarmak için kan döken aziz ordumuzun eşkiyalar sürüsü olduğuna dair fetvalar verener, ulema kıyafetli kimseler çıktı*” demiştir.⁵⁷ Mustafa Kemal, 16 Mart 1923'de Adana'da esnafa hitaben yaptığı konuşmada da, “*Bizi yanlış yola sevkeden habisler bilesiniz ki, hep din perdesine bürünmüşler; saf ve nezih halkımızı hep şeriat sözleriyle aldata gelmişlerdir. Tarihimizi okuyunuz, dinleyiniz, görürsünüz ki, milleti mahveden, esir eden, harap eden fenalıklar hep din kisvesi altındaki küfür ve melânetten gelmiştir. Onlar her türlü hareketi din ile karıştırırlar*” demiştir.⁵⁸

Gerek İstanbul Hükümeti'nin, gerekse Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın telkinleri sonucu dini kullanarak halkı Milli Mücadele aleyhinde tavır almaya yönelen cahil din adamlarının yanısıra, Milli Mücadele başlangıcında aydın fikirli din adamlarının sayısı da oldukça fazladır. Hüsametdin Ertürk hatıralarında, “*Mütareke yıllarının isimsiz kahramanlarının içine başı sarıklı din adamlarını, imam ve müezzinleri, kürsü vaizlerini, tekke mensuplarını, medrese hocalarını da katmak mecburiyetinde olduklarını*” belirtmektedir.⁵⁹

Anadolu'da işgallere karşı ilk mukavemet eden son derece dindar bir şahsiyet olan Nurettin Paşa'dır. O da daha sonraki teşebbüsler gibi ilk kuvveti, milletin imanına hitap edip, onu çoşturabilecek bir mevkiide bulunan din adamlarından sağlamıştır. Nurettin Paşa, zaferin kazanılmasından sonra, İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi'ye hitaben yayımlanmış olduğu açık mektubunda, O'nun mütarekenin ilanı ile müttefik devletlerin harp gemilerinin İzmir limanına girdikleri günden itibaren, lüzumunu hissettiği milli teşkilatın vücuda getirilmesine teşebbüs ettiğini belirtmekte ve İzmir şehrinde hemen mahallelerden ve camiilerden istifade edilerek, ilk teşkilatlanmanın başlatıldığını, bütün Batı Anadolu Müftüleri'nin de katıldığı ve ilk Milli Kongre olan Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Kongresi'nin toplatıldığını ifade etmektedir.⁶⁰ Yunanlıların İzmir'e çıkarılacağı haberi üzerine Maşatlık'ta bir miting düzenlenmesi de onun tarafından gerçekleştirilmiştir. Milli Mücadele'de yararlı hizmetlerde bulunan bir başka din adamı da Denizli Müftüsü Ahmet Hulûsi Efendi'dir. Ahmet Hulûsi Efendi, İzmir'in işgali öncesinde, İzmir Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Kongresi'ne Denizli'yi temsilen katılmış, Denizli'ye

56 Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları. Haz: Muhittin Ünal, İstanbul:1994, Cem Yay..s.70.

57 Sadi Borak, Atatürk ve Din. İstanbul. 1962, Anıl Yay.,s.40.

58 Atatürk'ün Söyley ve Demeçleri . C.II. s.127.

59 Ertürk ,a.g.e.,s.520-521.

60 Ferik Nurettin Paşa Hazretleri'nin, İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi'ye hitaben yazmış olduğu bu mektup için bak. Kadir Mısıroğlu, Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahitler. İstanbul:1980, Sebil Yay., s.115.

dönüşünde, İzmir Vali Vekili Nurettin Paşa'nın emrini yerine getirerek, Denizli'nin bütün kasaba ve köylerini dolaşmış ve halkı mevcut tehlikeye karşı aydınlatmıştır.

Ahmet Hulûsi Efendi, İzmir'in işgalinden hemen sonra da bir fetva yayımlayarak, halkı Yunan işgaline karşı cihada davet etmiştir.⁶¹

Milli Mücadele fikrinin benimsenmesine katkıda bulunan bir başka din adamı da, Ali Kemalî Efendi'dir. Ali Kemalî Efendi, Konya'da kendisi gibi vatansever Müftü Ömer Vehbi Efendi, Gilisralı Hacı Tahir Efendi ve diğer güvendiği şahsiyetleri davet ederek, onlara " *Vali burada İngilizlere ve İtalyanlara dayanıyor. Bunlar çok azlıktır. Eğer İtalyan ve İngilizlerin, bu az kuvvetle şehirde, beldeyi işgal etmiş olarak kalmalarına izin verilirse, bu onlara cesaret verir. Öteki şehirlerimizi de ellerine geçirirler. Kayıtsız kalınmaz. Halk toplanmalı, işgali protesto etmelidir. İcabında fiili müdahale dahi göze alınmalıdır. Eğer kararlı ve cesaretli olursak, bunlar def olur gider, onları da vali takip eder*" demiştir.⁶²

Çukurova 'da da Milli Mücadele fikrinin yayılmasında din adamlarının katkısı büyüktür. Kilikya Garp Mıntıkası Genel Komutanı Sinan Tekelioğlu, bölgedeki din adamlarının halka hem manevi telkinde bulduklarını, hem de ellerine silah alarak, harbi sanat edinmiş meslekten askerlerde hayranlık uyandıracak bir cesaret ve azimle dövüştüklerini kaydetmektedir.⁶³ Antep, Urfa ve Maraş'ta da Milli Mücadele hareketinin başarıya ulaştırılmasında din adamlarının önemli yeri vardır. Urfa ve Antep havalisi işgal tehlikesi ile karşılaştığı zaman burada din adamlarının ve eşrafın kurmuş olduğu Cemiyet-i İslâmiye, derhal mahiyet değiştirerek, askeri ve siyasi bir kimliğe bürünmüş ve bu bölgedeki dört önemli tarikatın şeyh ve müridlerinin de katılımıyla milli harekete destek vermiştir.⁶⁴ Urfa ve Halep müdafaalarında da gerek din yoluyla halkı coşturan, gerekse siperden sipere koşarak önemli hizmetler veren bir başka din adamı da, Hoca Hacı Abdullah Efendi'dir.⁶⁵

Karadeniz Bölgesi'nde de din adamları, Milli Mücadele'de aynı samimi ve vatanperver davranışları göstermişlerdir. Zonguldak Cephesi Kumandanlığı görevinde bulunan Milis Generali Cevat Rıfat Atilhan, Zonguldak'ın kahraman Müftüsü İbrahim Efendi'nin hizmetlerini " *...Zonguldak Müftüsü İbrahim Efendi, mühendisler, yüksek rütbeli subaylarla at üstünde karargâhına geldiler. Bana duâ ettiler: Para, yardım, asker; hulâsa ne istiyorsam hepsini temine hazır olduklarını söylediler. Askerlerimi bey gibi iâşe ettiler. Ve bu ihtiyar sarıklı, at üstünde köy köy, nâhiye nâhiye dolaştı. Çalıştı, halkı Kuva-yı Milliye lehine teşvik etti. Başarımıza yardım etti.*"⁶⁶ satırlarında ifade etmiştir.

61 Kutay, Kur. ve Cum. Manevi Mimar. ,s.45-46.

62 Kutay, Kur. ve Cum. Manevi Mimar. , s.66-67.

63 Kutay, Milli Müc. Öncekiler ve Sonrakiler. C.II., s.38.

64 Hulusi Yetkin, Gaziantep Tarihi ve Davaları, Gaziantep, 1968,s.42.

65 Mısrıhoğlu, a.g.e.,s.192.

66 Mısrıhoğlu ,a.g.e.,s.205.

Trabzon'da da Nemlizâdelerin evinde yapılan toplantıda, Trabzon Müftüsü Mahir Hoca hazır bulunmuş, bu toplantıda halkın hızla silahlandırılması kararı alınmıştır.⁶⁷ Silah ve cephane nakliyatını, Hafız Mehmet Ragıp Efendi, Rizeli Hafız Muhittin ve Hafız Mustafa Reis'in de aralarında bulunduğu kişiler sağlamışlardır.⁶⁸

Trakya'da da, Milli Mücadele uğrunda verimli çalışmalar yapmış olan din adamı, Edirne-Saray Müftüsü Ahmet Efendi'dir. Ahmet Efendi Edirne Kongresi'nde yaptığı konuşmasında:

*"Üzerimize düşen vazife memleketimizi muhafaza ve müdafaa etmektir. Bu hareketimizle padişahımıza isyan etmiş olmayız... Bir Türk düşünmem ki cihattan kaçınınsın... Boşu boşuna otursak miskinlik ve zilleti kabul etmiş oluruz"*⁶⁹ demiştir.

Batı Anadolu'da da din adamlarının, Milli Mücadele yolunda önemli çalışmaları olmuştur. Burhaniye'de Kuva-yı Milliye Teşkilatı'nın kurulmasında ve bölgeden kuvvet temininde etkili olan din adamı Müftü Mehmet Muhîp Efendi'dir. Bu zat varlıklı olması nedeniyle toplanan askerlerin silah ve yiyecek giderlerini genellikle cebinden karşılamıştır.⁷⁰ Manisa Müftüsü Alim Efendi de, Manisa'da Cemiyet-i İslâmiye'nin kuruluşunda önemli rol oynamıştır. Bir fetva yayınlayan Müftü, bu fetvada Yunanlılara karşı cihadın farz olduğunu ilân etmiştir.⁷¹

Şeyhlerin, özellikle Milli Mücadele hareketinin başlaması aşamasında, Milli Mücadele'ye fiili destek verdikleri görülmektedir. İstanbul Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi Şeyhi Ata Efendi, İstanbul'un işgal altına girdiği günlerde, Milli Mücadele'ye yararlı hizmetlerde bulunacak olan aydın kadronun Anadolu'ya geçirilmesi işine öncülük etmiştir. Gündüzleri Üsküdar'ın çarşı ve kahvelerinde dolaşarak, tespit edilmiş parola ile Anadolu'ya kaçacak kişileri bulup dergâhında toplayan Ata Efendi, bu kişileri onbeşer, yirmişer kişilik kabileler halinde, gerekli emniyet tedbirlerini aldıktan sonra Çamlıca etklerinden işgal bölgesi dışına çıkartmıştır.⁷²

Kurtuluş Savaşı'na silah ve cephane desteği sağlama konusunda önemli hizmetlerde bulunan bir diğer tekke de, İstanbul Eyüp sırtlarındaki Hatuniye Dergâhi'dir. Aslında Kadiri Tekkesi Şeyhi olan, fakat o günlerde Hatuniye

67 İlyas Sami Kalkavanoğlu, Milli Mücadele Hatıralarım. İstanbul. 1957,s.12.

68 Kalkavanoğlu, a.g.e., s.15 vd.

69 Bıyıklıoğlu .a.g.e.,C.II.s.270

70 Mısırhoğlu .a.g.e., s.120.

71 Mısırhoğlu .a.g.e.,s.123.

72 Mısırhoğlu .a.g.e.,s.276.

Dergâhı Şeyhliğine vekâlet eden Şeyh Saadettin Ceylan Efendi, İtilâf Devletleri'nin kontrolündeki silah ve cephane depolarının boşaltılması ve mühimmatın İnebolu'ya nakledilmesi işinde büyük başarı göstermiştir.⁷³

Milli Mücadele'ye başlangıçtan itibaren önemli hizmetlerde bulunmuş bir diğer tarikat şeyhi de, Hacı Bektaş Çelebi'dir. İngilizler tarafından para yoluyla kandırılmaya çalışılmasına rağmen, Hacı Bektaş Çelebi hiç bir zaman İngilizlere alet olmamış, Milli Mücadele'nin her safhasında Mustafa Kemal'in yanında yer almıştır.

Görüldüğü üzere, eşraf arasında olduğu gibi, din adamları arasında da Milli Mücadele taraftarı aydın fikirli din adamları olduğu kadar, teslimiyet taraftarı cahil hocalar da mevcuttur. Böyle hocaları Mustafa Kemal, "*İlim yolunda layıkıyla ilerleyememiş, hoca kıyafetli cahiller*" olarak tanımlamıştır.⁷⁴

Dinin potansiyel gücünün bilincinde olan Mustafa Kemal, Havza'da bir miting tertibinden önce, camide halka hitaben mevlid okutturulmasını uygun görmüş, eşrafın ve Mustafa Kemal'in maiyet erkânının katkılarıyla Havza Yürgeç Zade Mustafa Bey mescidinde, İzmir şehitlerinin ruhuna ithaf edilmek üzere mevlid okutturulmuştur. Bu mevlid sayesinde büyük bir topluluk camiye getirilerek, bu topluluğun Milli Mücadele konusunda aydınlatılması sağlanmıştır.⁷⁵ Mustafa Kemal, Amasya'da da din adamlarının büyük desteğini görmüştür. Amasya'da da 13 Haziran 1919'da Sultan Bayezid Camii Vaizi ve Amasya Müftüsü Abdurrahman Kâmil Efendi halka hitap etmiş, "*Tek kurtuluş yolunun halkın doğrudan doğruya hâkimiyetini eline alması ve iradesini kullanması olduğunu, hep birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında toplanmaları gerektiğini*" halka anlatmıştır.⁷⁶ Amasya Müftüsü o günlere ilişkin anılarında, "*O vakit ben ihtiyarın omuzlarına düşen vazife bu idi. Yaptım... Karınca, kararınca. Bugün gene onun göstereceği yolda yürümek için hepimizden daha gencim*" demiştir.⁷⁷

Amasya Müftüsü'nün bu büyük desteğini taktirle karşılayan ve unutmayan Mustafa Kemal, yıllar sonra Amasya'da yaptığı bir konuşmasında:

"Efendiler! Bundan beş sene evvel buraya geldiğim zaman bu şehir halkı da, bütün millet gibi hakiki vaziyeti anlamışlardı. Fikirlerde karışıklık vardı. Dimağlar adeta durgun bir haldeydi. Ben burada bir çok zevatla beraber Kâmil Efendi Hazretleriyle de görüştim. Bir Cami-i Şerif'te halka hakikati izah ettiler...

Efendi Hazretleri'nin bu yol gösteren vaaz ve nasihatinden sonra herkes çalışmaya başladı. Bu münasebetle Müftü Kâmil Efendi Hazretlerini

73 Mısırhoğlu .a.g.e..s.288.

74 Borak, a.g.e..s.38.

75 Aydemir, a.g.e..C.II..s.24-25.

76 Ahmet Demiray, Resimli Amasya Tarihi, Ank. 1954, s.137.

77 Demiray, a.g.d..s.171.

*takdirle yad ediyorum*⁷⁸ demiştir.

Budeğerli din adamı yalnız Amasya halkını Milli Mücadeleye kazandırmakla kalmamış, biriktirdiği beş altınını da Milli Mücadele emrine yardım olarak bağışlamıştır.⁷⁹

Tokat'ta da din adamlarının desteğini gören Mustafa Kemal, Konya'daki II. Ordu Müfettişliği'ne gönderdiği şifre telgrafında, Tokat ve Amasya havalisinin önemli bir kısmının Alevilerle meskûn olduğunu belirterek, onların milli harekete kazandırılmalarının kaçınılmaz olduğunu, bu maksatla sözü geçecek kişiler vasıtasıyla onlara nüfuz edilmesi gerektiğini bildirmiştir.⁸⁰

Erzurum ve Sivas Kongresi sırasında da din adamlarının kongre çalışmalarında etkin rol oynadıkları görülmektedir.

27 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Ankara'da din adamı Rıfat (Börekçi) Efendi başta olmak üzere Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerince karşılanmış, karşılamaya çıkan Seymen Alayı'nın arkasında tarikat mensupları da yer almıştır. O günlerde İstanbul Hükümeti'nin baskısı altında kalan Dürrizade Abdullah Efendi'nin, İngiliz uçaklarıyla Anadolu içlerine dağıtılan "*Milli Mücadeleye girişenlerin katlinin vacip olduğu*" şeklindeki fetvasına karşı Mustafa Kemal, Ankara Müftüsü Rıfat Efendi başkanlığında, beş müftü, dokuz müderris ve medrese müdürü ile altı kişilik ilmiye sınıfından oluşan toplam yirmi kişilik bir grubun hazırladığı fetva ile karşılık vermiştir.⁸¹ Bu fetva ile İstanbul Hükümeti ve İngilizlerin, milli hareketi baltalama girişimleri din kullanılarak etkisiz hale getirilmiştir.

1. 3. Aydınlar

Toplumda yol gösterici rolü oynayan aydın kitlenin, Osmanlı Devleti'nde bu görevini gerektiği şekilde yapamadığı görülmektedir. Bunun birinci sebebi, sayıca az oluşları; ikinci sebebi, politik bakımdan iki hasım cepheye bölünmüş olmaları, üçüncü sebebi ise, aydın grup arasında bölgesel ve ekonomik farklılıklardan kaynaklanan görüş ayrılıklarının yaşanıyor olmasıdır.⁸²

78 Türk Dünyası Mecmuası, 15 Haziran 1965, Sayı:7.

79 Aydemir, a.g.e.,C.II,s.24-25.

80 Bu telgrafın tam metni için bak. Emine Kısıklı, "Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele Başlangıcındaki Kamuoyu Oluşturma Faaliyetleri" A. Ü. Türk İnkılap Tar. Ens., (Basılmamış Doktora Tezi), Ank.,1987. Bak: Ek:27. s.457.

81 Sarkoynucu, a.g.e.,C.I.s.146 vd.

82 Gerçi eşraf ve diğer sosyal gruplar arasında da İttihatçiler-İtilâfçiler çekişmesi mevcuttur. Ancak politik kavga zararını en çok aydınlar arasında hissettirmiştir.

O günlerde Mustafa Kemal'in Nutuk'ta belirttiği üzere⁸³ aydınlar arasında manda düşüncesi yaygındır. Hürriyet ve İtilâfçı aydınlar, Vahideddin'in de desteklediği İngiliz himayesi altına girebilme eğilimindedirler. Bölgesel farklılıkların aydınların görüşlerine etkisini ise şöyle sıralamak mümkündür:

Batı Anadolu'da gerek Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın çalışmalarının etkisiyle, gerekse de Batı Anadolu aydınının daha yüksek gelir düzeyine sahip olması belirleyici olmuştur. Bu durumu Albay Şefik Bey, “ *Bu illerde (Batı Anadolu) yetişebilen halk münevverlerinin genel karakterine bakılınca; Bunların çoğu mülk sahibi, ticaret erbabı, ulus arasında servet sahibi kimselerdi. Vatansızlık enerji bakımından vasıfları sönüktü. Onlar her şeyden önce mallarının, kazançlarının, saadetlerinin istilzam ettiği sulh ve sükunet taraftarı idi*”⁸⁴ şeklinde ifade etmektedir.

Doğu Anadolu'da aydınlar, Ermeni zulmü nedeniyle daha bilinçlidirler. Milli Mücadele hareketinin başlangıçta Doğu Anadolu'da şekillenmesinde, Ermeni zulmü belirleyici bir etken olmuştur. Dolayısıyla bu bölgede mütarekeden hemen sonra teşkilatlanma yapılmış, aydınlar vasıtasıyla Milli Mücadele fikri halka benimsetilmiştir.

Trakya Bölgesi'nde de aydınlar⁸⁵, mütarekeden hemen sonra eşrafi ve din adamlarını örgütleyerek, mücadele fikrini halka telkin etmeye başlamışlardır.

Özellikle İstanbul'daki aydınlar arasında oldukça büyük taraftar bulan bir başka eğilim de Amerikan Mandası'dır. Bu düşünce sahipleri, Osmanlı Devleti'nin ekonomik, askeri, kültürel vb. alanlarda ilerleyebilmesinin, ancak geçici bir süreyle Amerikan himayesine girilmesiyle mümkün olabileceğini düşünmüşlerdir. Bu görüşü benimseyen aydınlara göre Osmanlı Devleti'nin sorunlarını, mevcut kadrolarla çözmek imkanı kalmamıştır. Mütareke sonrasında yaşanan işgaller, aydınların umutlarını iyice yok etmiştir. Sivil- asker herkes büyük bir hayal kırıklığı içerisinde. İzmir'in işgalinden sonra daha hararetle savunulan Amerikan Mandası tezi, Sivas Kongresi'nin en önemli gündemini oluşturmuştur. Halide Edip Adıvar, Sivas Kongresi sırasında Mustafa Kemal'e gönderdiği mektupta,

83 Mustafa Kemal, Nutuk'ta Türk halkının o günlerde üç ayrı kurtuluş yolunu benimsediğini kaydetmektedir. Bunlardan biri İngiliz mandacılığı, ikincisi Amerikan mandacılığı, üçüncüsü ise bölgesel kurtuluş çareleridir. Nutuk, s.8.

84. M. Şefik Aker, İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali, İstanbul:Askeri Mat., s.11-12.

85. Mustafa Kemal'in belirttiği üzere Trakya aydınları, Osmanlı Devleti'nin yıkılacağına kesin gözle baktıkları için, bağımsızlıklarını sağlayabilmenin yegane yolunu, bağımsız bir Trakya Cumhuriyeti'nde görmüşler, bunun için İngiltere'nin ya da Fransa'nın yardımına ihtiyaç duymuşlardır. Nutuk, s.3.

Amerikan Mandasını ehven-i şer olarak gördüklerini ifade etmiştir.⁸⁶ Sivas Kongresi sırasında Amerikan mandası görüşünü destekleyenler⁸⁷, Amerikan mandası altına girilmesi durumunda bundan bağımsızlığımıza bir zarar gelmeyeceği düşüncesi ile hareket etmişlerdir. Oysa Mustafa Kemal, İstiklâl-i Tam (tam bağımsızlık) fikrini benimsemiş ve kongre sırasında, " ...*Oh ne âlâ...Mücadele yerine mandayı kabul edeceğiz. Bu ne gaflet, ne körlük ve hatta ne budalalık. İstanbul'un yüce kişileri de bu fikirde. İçlerinden biri çıkıp da Ya İstiklâl, Ya Ölüm diyemiyor.*

...Şu size okuttuğum telgraflara, mektuplara bakınız. Öyle bir manda istenecek ve verilecekmış ki, bu egemenlik haklarımıza, dışarıda temsil hakkımıza, kültür bağımsızlığımıza, vatan bütünlüğümüze dokunmayacakmış. Buna ve böylesine Amerikalılar değil, çocuklar bile güler. Herşeyin başında Amerikalılar, kendilerine hiçbir çıkar sağlamayan böyle bir mandayı neden kabul etsinler? Amerikalılar bizim kara gözlerimize mi aşık olacaklar?" demiştir.⁸⁸

Sivas Kongresi'nde Mustafa Kemal'in manda konusundaki tavrı sonucunda mesele yatıştırıcı bir formül ile halledilmiştir.⁸⁹

86. Halide Edib'e göre Amerikan mandasının ehven-i şer olarak görülmesinin sebepleri şunlardır:

- 1-Güçlü bir hükümet ve çağdaş bir idare kurulabilmesi için. patrikhanenin siyasal imtiyazları, azınlıkların kuvvetli devletler vasıtasıyla yaptıkları sürekli tehditler ortadan kaldırılmaldır. Küçük ve zayıf bir Türkiye bunu başaramayacaktır.
- 2-Birbirini yok eden, çıkar sağlama, hırsızlık, macera ve şöhret için yaşayanların hırsını doyuran bir hükümet anlayışı yerine, milletin refah ve kalkınmasını sağlayabilecek halkı ve köyleri, sağlığı ve zihniyeti ile çağdaş bir halk durumuna getirebilecek bir hükümet anlayış ve uygulamasına ihtiyacımız var. Bunun için gerekli olan paraya, uzmanlığa ve kudrete sahip değiliz.
- ...Filipin gibi vahşi bir memleketi, bugün kendi kendini idareye muktedir, çağdaş bir makine haline koyan Amerika, bu konuda çok işimizi geliyor.
- 3-Yabancı devletlerin Türkiye üzerindeki rekabetlerini ve kuvvetlerini memleketimizden uzaklaştırabilecek bir yardıma ihtiyacımız var. Bunu ancak Avrupa dışında ve Avrupa'dan daha güçlü bir elde bulabiliriz.
- 4-Amerika'nın desteğini kazanabilirsek, Doğu Meselesini de, Türk Meselesini de gelecek için kendimiz çözümlerimiz oluruz.

Nutuk.s.67.

87 Kara Vasıf Bey, Sivas Kongresi'nde manda konusunda uzun açıklamalar yapmış, " Bir kere mandayı prensip olarak kabul edelim, şartları üzerinde sonra konuşuruz demiştir. Bekir Sami Bey, Yüklenmiş görev pek ağır ve önemlidir. Boş tartışmalara ayıracak hiçbir dakikamız yoktur, demiş. İsmail Fazıl Paşa, Bekir Sami Bey'in sözlerine tamamen katıldığını, aslında sorunun basitleştiğini, Tam istiklal mi, yoksa manda mı kabul edeceğiz " açıklamasında bulunmuştur. Arkasından söz alan Hamî Bey, "Herhalde bir desteğe muhtacıız, bunun en basit delili de, devlet gelirlerinin ancak borcumuzun faizini karşılayabilmesidir" demiştir. : Refet Bey ise, mandanın bağımsızlığımıza zarar getirmeyeceği şeklinde bir konuşma yapmış, bizim Amerikan mandasını tercih etmekteyken maksadımız, bütün toplumlari kendine tutsak eden, kalpleri, vicdanları söndüren İngiliz mandasından kurtulmak ve sakin milletlerin vicdanlarına saygılı olan Amerika'yı kabul etmektir" demiştir. Nutuk.s. 72 vd

88 Mahzar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Ank.,1966, TTK, Yay.,C.I.,s.171.

89 Rauf Bey tarafından teklif edilen bu formül,Amerikan Kongresi'ne yazılacak bir yazıyla, memleketi tetkik edecek, hakikati görececek bir heyetin davetidir. Mustafa Kemal Nutuk'ta Kongre Divanı- Riyaseti'nin imzalarıyla bu yolda bir mektup yazıldığını, fakat mektubun gönderilip, gönderilmediğini hatırlamadığını belirtmektedir. Nutuk.s.79.

Mütareke sonrasında hükümet memurlarının İstanbul Hükümeti'nin etkisinde kaldıkları görülmektedir. Batı Anadolu'da bazı hükümet görevlileri, mücadele hareketine girişen halka baskı uygulamıştır.⁹⁰ Devlet görevlilerinin bu tutumu, Samsun'a çıkararak Milli Mücadele hareketini başlatan Mustafa Kemal'i de rahatsız etmiş, Paşa "*Memurin-i Mülkiye'ye güvenmediklerini*" Heyet-i Temsiliye görüşmelerinde açık bir dille ifade etmiştir.⁹¹ Ali Fuad Paşa ve Kazım Karabekir tarafından da desteklenen bu fikir, bize Osmanlı sivil aydınından kamuoyu oluşturmada bir fayda beklenmediğini göstermektedir. Geriye aydın kesimin önemli bir bölümünü oluşturan subay grubu kalmaktadır ki, eşrafı ve din adamlarını örgütleyerek, Mustafa Kemal'in liderliğinde Milli Mücadele hareketini Türk halkına bu kadro kabul ettirecektir. Zaten sayı ve fonksiyon bakımından önemli bir yer tutan subaylar, Osmanlı Devleti'ndeki bütün ileri hareketlerin de öncüsü sayılmaktadırlar. Çünkü ilk kez batı tipi okullarda okuyanlar, batılı öğretmenlerden ders alanlar, tahsil veya staj için batıya ilk giden onlardır. Aydın-subay grubu bir kez daha yeni Türk Devleti'nin kuruluşuna öncülük edecektir.

Ancak, subay kadronun karşı karşıya kaldığı en önemli sorun; subayların çoğunun İttihat ve Terakki'ye mensup olmalarıdır. İttihat ve Terakki'ye ülkeyi hesapsız bir biçimde I. Dünya Savaşı'na sokup, ülkenin parçalanmasına sebebiyet verdikleri gerekçesiyle Mondros Mütarekesi'nden sonra ülke genelinde amansız bir nefret duyulmuştur. Ülkeyi savaşa sokan İttihatçı kadronun savaş sonrasında yurdu terk etmeleri, bu nefreti büsbütün körüklemiştir. Bu tutumu şu ifadelerde görmek mümkündür: Alaşehir Kaymakamı Bezmi Nusret Bey, "*O sırada kimsenin asker olmağa hevesi yoktu. Umumi harp felaketi milletin gözünü yıldırması. Herkes o zamanki ümera ve zabitanı, Enver Paşa'nın kalıntılarını saymakta idi*"⁹²

57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey de, "*...Subay aleyhtarlığı pek ileriye varmıştı. Bunda halkı haklı değil, fakat mazur görmek lazım gelir. Çünkü Harb-i Umumi'de halkı müteneffir ve münkesir kılmağa müsait ne kadar vazife varsa, askeri sıfatlara haiz ve hepsi subay üniforması labis ehl-i vatana mevdu idi*"⁹³ demektedir.

Şefik Bey, hatıralarının bir başka bölümünde de, "*O sıralarda bir kahvenin önünde oturan kimselerden birisi, geçmekte olan bir subayı işaret ederek, bunların yüzünü görmeyelim de, İngiliz mi, Moskof mu Yunan mı kim gelecekte gelsin*" dediklerini kaydetmektedir.⁹⁴

Anadolu'da Mondros Mütarekesi sonrasındaki bu yaygın subay

90 Kazım Özalp, Milli Mücadele 1919-1922, Ankara, 1985, T.T.K.,Yay.,2. Basım,s.16.

91 Uluğ İğdemir, Heyet-i Temsiliye Tutanakları, Ankara, 1975, T.T.K.,Yay.,s.65.

92 Bezmi Nusret Kaygusuz, Bir Roman Gibi, İzmir, 1955,İhsan Gümüşayak Mat.,s.17

93 Aker, a.g.e.,s.59.

94 Aker ,a.g.e.,s.108.

aleyhtarlığı, subay aydınların işini zorlaştırmıştır. Nitekim Şefik Bey, “Subay üniforması taşıyan bir kimse meydana çıksa da bil’â vasıta mücadeleye milleti davet etse, derhal Milletin başını belaya sokan hep bu subaylardır, teranesiyle aksi bir propaganda tesiri uyandırmaktan başka bir fayda vermezdi” demektedir.⁹⁵ Celal Bayar da hatıralarında, 57. Tümen Kumandanı Şefik Bey’in “Şehrin âsâyişini korumak maksadıyla genç subayları asker kıyafetine sokarak, devriye kolları dolaştırdığını” kaydetmektedir.⁹⁶

Bu bilgiler bize açıkça göstermektedir ki, ülkenin çöküşünden sorumlu tutulan subay kadronun Milli Mücadele başlangıcında işi oldukça zor olmakla beraber; ülkenin içinde bulunduğu şartlar karşısında başka çözüm yolu da yoktur. Subaylar, Mustafa Kemal’in önderliğinde eşraftan sağladıkları destekle ve din adamlarının katkılarıyla, milli hareketi başarıya ulaştıracaklardır.

1. 4. Halk

Osmanlı Devleti’nde genellikle köylerde yaşayan halk⁹⁷, yıllar boyu süren savaşlarda yorgun ve fakir düşmüş, üst üste gelen yenilgiler halkta işgale direnişi umutsuz kılmıştır. Özellikle I. Dünya Savaşı büyük oranda nüfus kaybına neden olmuştur. Devlet tarafından yıllar boyu ihmal edilmiş olan Anadolu insanının mütareke sonrasındaki durumunu Ali Fuad Cebesoy, anılarında şöyle anlatmaktadır:

*“Anadolu’da tam bir anarşi hüküm sürüyordu. Bunun bir çok sebepleri vardı. Harb-i Umumi’den yorgun ve yoksul çıkmıştık. Bab-ı Âli taşra teşkilatını sanki unutmuştu. Onunla hiç meşgul olmuyordu. Mahalli hükümetler atıl ve beceriksizdi. Her türlü teşkilat kökünden sarsılmıştı. Fırkacılık kavgaları almış, yürümüşü. En küçük bir kasabada bile, İtihatçılık-İtilâfçılık mücadeleleri vardı”.*⁹⁸

Anadolu halkının devlete karşı hakkını arayamamasını, saltanata olan bağlılığı yüzünden sessiz kalmasına ve uzun süren İstibdat Dönemi’ndeki baskılara bağlayan Kazım Karabekir Paşa, “İstibdat Devri’nin uzun zaman milletin efkârı üzerindeki kabus baskısı, en çetin olması lazım gelen halkımızı bile öyle bir hale koymuştur ki, Millet hakkındır! diye bağırmasını

⁹⁵ Aker .a.g.e.,s.60.

⁹⁶ Bayar .a.g.e. . C. VI., s. 1910

⁹⁷ Halk ve millet kavramlarının Osmanlı’da aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti’nde aydın halk ayırımı yapılarak, okumuşların dışındaki nüfusa, halk adı verilmiştir. Hilmi Kamil Bayur.Sadrazam Kamil Paşa- Siyasi Hayatı, Ankara, 1954. Sanat Basımevi. s.88: İzmir’de “Halk’a Doğru” dergisini çıkaran Celal Bayar ve arkadaşları ise, havas, halk ve avam diye ayırma giymişlerdir. “Havas Zümresi” eğitim düzeyi yüksek tabakadır. “Avam” okuma- yazma bilmeyen cahillerdir. Halk ise, milletin öğretimin. eğitim. idrak ve kültür açısından orta sınıfını teşkil eden tabakasıdır. Bayar.a.g.e.,C.V.,s.1551.

⁹⁸ Cebesoy. a.g.e. .s.31-32.

bile bilmiyor"⁹⁹ demektedir. Uzun yıllar süren savaflara katılarak, vatanını düşmana karşı savunan, devlete vergi vererek, vatandaşlık görevini yerine getiren halk, I. Dünya Savaşı'nın sonunda büyük bir çıkmazın içine düşmüştür. Mustafa Kemal'in Nutuk'ta belirttiği üzere halk, Padişah-Halife'nin hıyanetinden haberdar olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana asırların kökleştirdiği dinî ve ananevî bağlarla bağlı olduğu için,¹⁰⁰ çevresine bakındığında I. Dünya savaşı'nın ve ülkenin içerisine düştüğü felaketin baş sorumlusu olarak İttihatçıları görmüştür. Gelecek umudunu yitirmiş, karamsarlığın üstünü örttüğü Türk halkının tek kaygısı, canını kurtarmaktır. Milli Mücadeleye karşı ilgisizlik halkı, düşman kendi köyüne, hatta tarlasının ucuna kadar gelmedikçe, pasif kalmaya itmiştir.

Yunus Nadi Abalıoğlu, bu konuya ilişkin olarak anılarında, başından geçen bir olaya yer vermiştir. Anadolu'ya geçerken Adapazarı dolayındaki Budaklar köyüne gelen Yunus Nadi, orada köylüler tarafından nahoş bir şekilde karşılanmış ve köylülerle arasında şöyle bir konuşma cereyan etmiştir:

"-Ayıp olmasın ama şu köye gelirken, silahlı bir heyetle karşılanmaktığımızı neden icap etti?"

-Hiç Beyefendi. Mavzerli gördüğünüz bizler bu köye korucu yapılmış insanlarız. Tabii size göre değil, fakat ortalıkta ne olduğu belirsiz işler dönüyor. Onun için köycek kulağımız kırıktır. Olur olmaz işin bu köye bulaşmaması için böyle dikkatli bulunuyoruz da ondan.

-Ne gibi işler?"

*-Evvla eşkiya gelebiliyor. Baskınlardan korkulabilir. Sonra İngilizler gelecek , gidecek diyorlar. Sonra Armeşe taraflarına Ermeniler gelebilir. Sonra İstanbul'da işler olmuş. Biz istiyoruz ki, dünyada ne olursa olsun, fakat bu köye bulaşmasın"*¹⁰¹

Mustafa Kemal Paşa'nın da, Anadolu insanının yeni bir savaşı göze alamayacak kadar yorgun ve bezgin olduğunu sık sık ifade ettiğini görmekteyiz. Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı ilk günlerde, Havza yakınlarında yol kenarında tarlasını sürmekte olan bir köylü ile aralarında geçen konuşma, hem Anadolu insanının bezginliğini, hem de Milli Mücadele hakkındaki düşünce yapısını anlatması bakımından önem taşımaktadır. Mustafa Kemal köylüye şöyle der:

"-Hemşeri... Düşman, Samsun'a asker çıkaracak. Belki buraların hepsini ele geçirecek. Sen ise rahat toprağın sürüyorsun.

-Paşa,Paşa... Sen ne diyorsun? Biz üç kardeşlik. İki de oğul vardı. Yemen'de, Kafkas'ta, Çanakkale'de hepsi elden gitti. Bir ben kaldım. Ben de yarım adamım. Evde sekiz öksüz ile yetim, üç dul kalmış kadın var.

99 Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul, 1969, Türkiye Yay..s.28.

100 Nutuk, s.8.

101 Yunus Nadi Abalıoğlu, Ankara'nın İlk Günleri, İstanbul, 1955, Sel Yay..s.49-50.

Hepsi de benim sabanımın ucuna bakarlar: Şimdi benim vatanım da, yurdum da aha şu tarlanın ucu. Düşman ora gelinceye dek benden hayır bekleme."¹⁰²

Halkın Milli Mücadele'ye karşı bu ilgisiz ve pasif tutumu, yurdun diğer bölgelerinde de değişik örneklerle karşımıza çıkmaktadır. İzmir'in yeni işgal edildiği günlerde Batı Anadolu'yu dolaşarak halkı Milli Mücadele'ye hazırlamaya çalışan Bekir Sami Bey ve Kazım Özalp, Akhisar'da düzenledikleri bir toplantı sırasında, Milli Mücadele çağrısı yaptıkları halktan, "*Biz aciziz. Bu gibi şeyleri yapmak elimizden gelmez. Hükümet bir şey yapamazsa, asker getirmese, bizim için Yunanlılara boyun eğmekten başka çare kalmaz*"¹⁰³ cevabını almışlardır.

Akhisar halkının maneviyatının son derece bozuk olduğunu gören Bekir Sami Bey, bu toplantıdan sonra Yunanlılara karşı kuvvet temin etmek amacıyla, İttihat ve Terakki'nin yöredeki nüfuzlu adamı Saruhan Zadeganı'ndan Halit Paşa ile görüşmüştür. Bu görüşmede Bekir Sami Bey'in gizlice Akhisar'dan ayrılması ve Belen köyüne gitmesi kararlaştırılmıştır. Bekir Sami Bey burada Halit Paşa'nın temin edeceği kuvvetlerle temas edecek ve Manisa'daki askeri kıta ile de birleşerek, hep birlikte Yunanlılara karşı baskın düzenleyecektir. Bekir Sami Bey ve arkadaşları 25 Mayıs 1919 sabahı Kuyucak köyüne gelmişler. Halit Paşa'nın adamları burada kendisini karşılayarak el öpmüşlerdir. Halit Paşa etrafa adam salarak, eli silah tutan ne kadar insan varsa herkesin süratle gece Belen'de toplanmasını emretmiştir. Gece yarısı gerekli askerin toparlandığı düşüncesiyle Belen'e girildiğinde, büyük bir hayal kırıklığı yaşanmış, Halit Paşa zor durumda kalmış, sonradan o gün Manisa'nın işgal altına girmiş olması sebebiyle halkın maneviyatının bozulduğu ve destek vermekten vazgeçtikleri gerçeği anlaşılmıştır.¹⁰⁴

İzmir'in işgal edilmesi ve işgalin iç kesimlere doğru yayılmasıyla birlikte Batı Anadolu'da Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na taraftar olanlar, hükümetin "*sabır ve sükûn*" tavsiye eden kararını sürdürmüşler ve mücadeleden uzak kalmayı ülke çıkarlarının bir gereği olarak görmüşlerdir. Bu kesim savunma yanlısı olanları, "*İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin aleti, memleketi yeni bir maceraya sürüklemek isteyen tehlikeli adamlar*" olarak nitelendirmişlerdir.¹⁰⁵ Ali Fuad Cebesoy, Hürriyet ve İtilâfçıların daha ziyade demiryolu güzergâhındaki köy ve kasabalarda yaşayan halkın fikirlerini etkilediklerini, bu mintikaların dışında yaşayan halkın milli duygularının farklı olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁶ Bir kısım halk da canından başka kaybedecek bir şeyi kalmadığı anlayışından hareketle, Rumlara dalkavukluk ederek, canını kurtarma eğilimindedir. Bekir Sami

102 Milliyet gazetesi, 20.5.1964, (Havza Kaymakamı Refik Necdet Aktaş'ın notlarından); Aydemir, a.g.e., C.II., s.22.

103 Mir. Bekir Sami Günsav'ın Kur. Sav. Anıları, s.38.

104 Mir. Bekir Sami Günsav'ın Kur. Sav. Anıları, s.39-40.

105 Bayar, a.g.e., C.VI., s.1827.

106 Cebesoy, a.g.e., s.352.

Bey, 24 Mayıs sabahı Akhisar'da bütün caddelere Yunan bayraklarının asılmış olduğunu, herkesin adeta Yunanlıların gelmesini beklediğini, bir çok Türk'ün Rumların yanına sokularak, dalkavukluk ettiğini, Yunan şehre girdiğinde hiç olmazsa bu şekilde canını emniyete alabileceğini düşündüğünü kaydetmektedir.¹⁰⁷

Çukurova'da da halkın durumu da pek farklı değildir. Damar Arıkoğlu," *Harp halkı serseme çevirdi*"¹⁰⁸ sözleriyle halkın moralinin son derece bozuk olduğunu belirtmekte ve "...İngiliz tayyarelerinin vızır vızır dolaşarak, şehri ikide bir rahatsız etmesi ve harpte şehit veren ana ve babaların gözleri yaşlı, matemli sokaklarda dolaşması, halkın maneviyatını bozmuş, canından bezdirmiştir: Bu durum içinde hiç kimsede memleketin müdafiasını düşünecek takat yoktur" demektedir.¹⁰⁹

Doğu Anadolu Bölgesi'nde halkın, diğer bölgelerdeki insanlara oranla daha erken mücadele azmini benimsemiş olmasına karşın, savaş orada da yıkıcı etkisini göstermiştir. 1919 yılı başlarında terhis olduktan sonra memleketine dönmekte olan Cevad (Dursunoğlu) Bey, köylerin çoğunun boş olduğunu, halkın pek azının yurtlarına dönmüş olduklarını gördüğünü kaydetmekte, iklimin şiddeti ve savaş sonrası musibetine, bir de hükümeteşizlik felaketinin eklenmiş olduğunu ilave etmektedir.¹¹⁰

Kısacası, Milli Mücadele başlangıcında Türk halkı manen çökmüştür. Milli Mücadeleye karşı her yerde genel bir isteksizlik mevcuttur. Fakat bu mücadeleyi başlatacak ve zafere ulaştıracak olan Türk halkıdır. Mondros Mütarekesi'nden sonra eşraf, kişisel çıkarları gereği bir süre yeni bir savaş düşüncesine pek sıcak bakmamıştır. Toplumun hemen her kesiminde yaşanan İttihatçı- İtilâfçı ayırımı, görüldüğü üzere halkı, Milli Mücadele konusunda ikiye bölmüştür. Bu özel sebepler dışında Türk kamuoyunu, Milli Mücadele başlangıcında yeni bir mücadeleyi göze almaktan uzak tutan genel sebepler vardır. Bu genel sebepleri de şu şekilde tasnif edebilmek mümkündür.

2. TÜRK KAMUOYU'NUN BAŞLANGIÇTA MİLLİ MÜCADELEYE İLGİSİZ KALMA NEDENLERİ

2.1. İstanbul Hükümeti'nin İşgaller Karşısındaki Tutumu

Türk halkının Milli Mücadele hareketine başlangıçta ilgisiz kalmasında İstanbul Hükümeti'nin, Mondros Mütarekesi'nin lehimize gelişmekte olduğu görüşünü taşıması genel nedenlerden biridir.

107 Mir. Bekir Sami Günsav'ın Kur. Sav. Anlatı. s.32.

108 Arıkoğlu, a.g.e..s.74.

109 Arıkoğlu, a.g.e..s.72.

110 Dursunoğlu.a.g.e.,s.24-25.

Mondros Mütarekesi son derece ağır şartlar taşımaya rağmen, Türk kamuoyuna siyasi bir başarı olarak sunulmuştur. Mondros Mütarekesi ile harbe son verilmesi, kamuoyunu olumlu yönde etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin yapılacak barış için öngördüğü esaslar, 16 Ekim 1918 günkü Vükela Heyeti toplantısında kararlaştırılmış, mütareke görüşmelerine katılan heyet üyelerine saltanat ve hilâfetin korunması ve bazı vilayetlere verilecek muhtariyetin idari olup, siyasi olmaması konularına özel bir önem vermeleri konularında talimat verilmiştir.¹¹¹

İstanbul Hükümeti, İngilizleri dost kabul ettiği kadar, onların Türk topraklarında herhangi bir istila emeli taşımadıklarına da inanmıştır. Mütareke görüşmelerine katılan Türk Heyeti, İngilizlerin iyi niyetli ve ılımlı tutumundan o kadar memnun kalmıştır ki, Rauf Orbay o günlere ait anılarında *"İngilizlerin başlıca gayeleri, boğazlardan serbest olarak geçmek ve bunu sağlamak için de istihkamları ellerinde bulundurmaktı. Türkiye toprakları üzerinde istila emeli beslemiyorlardı. Açık sözlü, düşündüğünü söyleyen, dürüst, Yakın Doğu'nun tarihini ve ahalisinin mizacını, hususiyetle siyasi cereyan ve emellerini bilmemekle beraber, geniş görüşlü ve anlayışlı bir şahsiyet hissini veren Amiral Galtrop (Calthorpe), her vesileden faydalanarak, bunu söylüyor, aksine iddiayı kesinlikle reddediyordu... Kısacası, İngiliz Murahhas Heyeti bize karşı muzaffer milletlerin tepeden bakan azametli ve mağrur mümessillerinden oluşan bir heyet değil, hal ve hadiselerin tesiriyle çarpışmış iki milletin, menfaatlerine uymadığı görülen mücadeleye artık son vermek lüzumunu duyan bir heyet tavrı ile hareket ediyordu"* demiştir.¹¹²

İngiliz Mütareke Heyeti'ne son derece güvenen Türk Murahhas Heyeti, mütarekenin tatbikine ilişkin bazı teminatlar da istemişlerdir. Mütareke görüşmelerinin beşinci ve son oturumunda İngiliz Amirali Calthorpe, *"İstihkamların İngiliz ve Fransız askerlerinden başkası tarafından işgal edilmeyeceğine dair hükümetinin söz verdiğini, Çanakkale ve Karadeniz Boğazları istihkamlarında da birer miktar Türk askeri bırakılacağını"* teminatını Rauf Orbay'a vermiştir. Amiral Calthorpe, ayrıca Yunan deniz kuvvetlerinin İstanbul ve İzmir'e gönderilmeyeceğini, Yunan gemilerinden Karadeniz'e geçmesi icap edenlerin de gece geçirileceğini, bütün bu hususların bir telgraf ile Osmanlı Hükümeti'ne de bildirileceği vaadinde bulunmuştur.¹¹³ Türk heyetinin en çok üzerinde durduğu nokta, Yunanlıların, İtilâf Devletleri'ne güvenerek taşkınlık yapmaları ve İtalyanların mütareke hükümlerini kendilerine göre yorumlayarak, Akdeniz kıyılarını ele geçirmesi konularındadır ki, bu konuda da Rauf Bey'e teminat verilmiş ve *"İngiliz Hükümeti mütarekeyi imzaladıktan sonra bu gibi manasız hareketlere razı olmaz. Bunu kabul etmeniz lazımdır"* denilmiştir.¹¹⁴

111 Âli Fuad Türkgeldi, Görüp İştiklerim, Ankara, 1951, T.T.K. Yay., 2. Basm., s.155.

112 Rauf Bey'in Hatıraları, Yakın Tarihimiz Dergisi, C.II,s.17-18.

113 Âli Türkgeldi, Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, Ankara, 1948, T.T.K. Yay.,s.61; Rauf Bey'in Hat., C.II,s.50.

114 Rauf Bey'in Hat., C.II,s.50.

İngiliz Hükümeti'nden aldığı teminata güvenerek, I. Dünya Savaşı'na son veren bir mukavele olarak gördüğü Mondros Mütarekesi'ni imzalayan İstanbul Hükümeti, gelişmelerden memnun görünmektedir. Mütareke şartları ağır bile olsa, mütarekeden sonra İngilizlerin dost ellerinin Türkler üzerine uzanacağı inancı hakimdir. Mustafa Kemal Paşa'nın, Mondros Mütarekesi'nin bu şekliyle imzalanması halinde, bunun İtilâf Devletleri'ne Türk topraklarını işgal etme hakkını vereceği gerçeğini ısrarla işaret etmesine rağmen; İstanbul Hükümeti bu gerçeği görememiştir.¹¹⁵

Mütarekenin imzalanmasından sonra sıra, kamuoyunun mütareke konusunda aydınlatılması işine gelmiştir ki; mütareke görüşmeleri sırasında basına gerekli açıklama da yapılmamıştır. Bu yüzden gazetelerde yanlış ve çelişkili haberler yer aldığını, kamuoyunun da mütareke konusunda gerektiği biçimde aydınlatılmadığını görmekteyiz.¹¹⁶ Mütareke konusunda devlet büyüklerinden duymayı arzu ettiği sevindirici haberi alan Türk halkı, Mondros Mütarekesi'nin Türkler lehinde uygulanacağına, İngilizlerin sözlerinde duracaklarına güvenmiş ve hemen Milli Mücadele'ye atılmamıştır. İtilâf Devletlerine karşı sessiz kalınması suretiyle, onların hoşnut edilebileceği, memleketin işgal görmemiş kısımlarının da bu suretle işgalden korunabileceği kanaati oluşmuştur. Bu kanaat bizzat Padişah Vahideddin ve mütareke metnini imzalayan heyet üyeleri tarafından da benimsenmiştir. Nitekim, mütareke konusunda Vahideddin'e bilgi veren Rauf Bey, O'na "Mütareke devresini sükun ve asayiş içinde geçirirsek, vatanın işgal edilmeyen kısımlarını kurtarmak ümidi kuvvetlidir,"¹¹⁷ dediğinde en küçük bir tepki ile karşılaşmamıştır.

Fakat, İngilizler gerçek yüzlerini göstermekte gecikmemişlerdir. Mütareke görüşmeleri sırasında İngilizlere duyduğu sarsılmaz güveni açıkça dile getirmekten çekinmeyen Rauf Orbay, acı gerçeği anladığında, İngilizler hakkında şu sözleri söylemekten kendisini alamamıştır:

"Bütün dünyaca sözünün ehli olmak geleneğinin canlı bir örneği sayılan, İngiliz denizciliğinin en yüksek mertebelerine ulaşmış olan Amiral Calthorpe, daha bir ay evvel Mondros'ta gözlerimin içine bakarak;

115 "Cumhuriyet" gazetesi, 9 Nisan 1926.

116 Ahmet Emin Yalman'ın da aralarında bulunduğu gir grup gazeteciyi kabul eden Rauf Bey, söylediklerinin olduğu gibi yazılmaması konusunda teminat aldıktan sonra, şu açıklamayı yapmıştır: "Kuvvetle ümit ediyoruz ki; (İtilâf Devletleri) tatbikatta dürüst ve itidal ile hareket edip, milli onurumuzu incitmekten çekineceklerdir.". Özellikle Yunanlılar konusunda İngiliz Amirali'nden söz aldığım." Sükûnet bulduklarını, sevindiklerini, kaygılarının dağıldığını ve bunu bir başarı olarak saydıklarını ifade etmiştir. Rauf Bey'in Hat., C.II..s.81; Hariciye Nazırı Mehmet Nabî ise 2 Kasım 1918'de yaptığı basın konuşmasında; mütareke hükümlerinin yumuşak olduğunu belirtmiş, aynı tarz bir konuşmayı Sadrazam İzzet Paşa da Ekim 1918'de yaparak, mütarekenin böyle oybirliği ile tasvibini sağlamıştır. Türk geldi. Mond ve Mud. Müt. Tar., s.63.

Mütareke konusunda basında 2 Kasım 1918 tarihli "Tasvir-i Efkar" ve "Yeniğün" gazetelerinde Mondros'tan övgü ile söz edilmiş, Rauf Orbay'ın gazetelerde yer alan demecinde özetle, "İmzaladığımız mütareke sonucunda devletimizin bağımsızlığı, saltanatın hakları tamamen kurtarılmıştır" denilmiştir.

117 Rauf Bey'in Hat., C.II..s.240.

Yunan gemilerinin kimseye görünmemeleri için, Boğazdan yalnız geceleri geçmelerini temin edeceğim diye, bana kesin teminat vermiş olduğu halde, şimdi Dolmabahçe önünde demirlettiği Averof'ta, İstanbullu Rumlara ziyafetler çektiyordu. Çeşitli vazifelerle uzun zaman aralarında bulunarak, her hallerini yakından görüp, ağırbaşlılıkları, çalışkanlıkları, dürüstlükleri ve bilhassa ahde vefakârlıklarıyla takdir ettiğim İngilizler bunlar mı idi? Böyle bir aldamaşı kendi kendime bir türlü izah edemiyordum.¹¹⁸

Rauf Bey gibi, pek çok insan Milli Mücadele başlangıcında, Mondros Mütarekesi'nin İngilizler tarafından Türkler lehinde uygulanacağına, silaha sarılarak İngilizleri kızdıracak bir davranışa girişilmesinin, Türk halkına zarar vereceğine inanmış ve gerek bu düşünce sahipleri, gerekse de bizzat yönetim çevreleri bu anlayışla halkı bir süre sessizliğe iterek, Milli Mücadele fikrinden uzaklaştırmışlardır.

2. 2. Osmanlı Devleti'nin Siyasi, Ekonomik ve Askeri Durumu

2. 2. 1. Siyasi Durum

I.Dünya Savaşı, zaten yıpranmış olan Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandırmıştır. I.Dünya Savaşı'nın, Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle bitmesi, İttihat ve Terakki'nin sonunu getirdiği gibi, içeride de ardı arkası kesilmeyen siyasi mücadelelere yol açmıştır. Oldukça geniş bir alana nüfuz etmiş olmasına rağmen, yıllardır süren savaşların verdiği bitkinlik, yorgunluk ve ümitsizlik, savaş sonrasında halkın İttihat ve Terakki'ye karşı beslediği düşünceleri olumsuz yönde etkilemiş¹¹⁹, yaşanan bütün bu felaketlerin suçlusu ve hesapsız kitapsız girişilmiş bir savaşın sorumlusu olarak İttihatçılar suçlanmıştır. I.Dünya Savaşı'nın sorumlusu olarak görülen İttihat ve Terakki Fırkası, Veliht Vahideddin'in tahta çıkmasıyla tüm dayanaklarını da kaybetmiştir. Vahideddin'in gençliğinden beri, İttihat ve Terakki Fırkası hakkında menfi fikirler beslediği İttihatçılarca

¹¹⁸ Rauf Bey'in Hat., C.II.,s.400.

¹¹⁹ "... İstanbul'un umumi manzarasında beni tatmin eden, bana kuvvet veren bir hal görmemişim. Burası birbirime zıt cereyanların kaynaştığı bir yerdî ve havasına hakim olan yegane müşterek his. İttihat ve Terakki düşmanlığımdan ibaretti. Her tabakadan halk okur-yazarı, okumaz-yazmazı başlarını bu belaya sokup kaçanların, arkasından lanetler okuyordu..."Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vatan Yolunda (Milli Mücadele Hatıraları), İstanbul, 1958, Selek Yay.,s.32; " İttihatçı sözcüğü, adeta vatan haini anlamına geliyordu. Halk olup bitenlerden o kadar bezmişti ki, vatan, millet lafını edenler için "yakalayın İttihatçıdır" demek içinden geliyordu." Ahmet Emin Yalman, Yakın Tarihimizde Gördüklerim ve Geçirdiklerim, İstanbul, 1970, Yenilik Basımevi, C.I.,s.312. : "İttihatçı düşmanlığı birdenbire o kadar dal budak sarmıştı ki, adım başında pek garip tartışmalara ve kavgalara rastlanıyordu" Tarık Mümtaz Göztepe, Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında, İstanbul, 1969, Sebil Yay, S.26.

da bilinmektedir.¹²⁰ Vahideddin'in İttihatçılar hakkındaki tutumu, yıllardan beri memleketin dört bir köşesinde sürgünde olan ve İttihatçılardan yaka silken muhalefetin işine yaramıştır.

İttihat ve Terakki Fırkası'nın en önemli muhalifi, Hürriyet ve İtilâf Fırkası'dır. Bu parti, ileri gelenlerinin sürgünde ya da yurt dışında olmaları, gerek milleti çevrelerinde toparlayabilecek parlak ve çekici bir davaya sahip olamayışları ve gerekse fırkanın teşkilatlanma konusundaki beceriksizlikleri yüzünden, siyaset sahnesinde aktif bir rol oynayamamış, İttihat ve Terakki karşısında zayıf kalmıştır. Ancak, İttihat ve Terakki Fırkası'nın başarısızlığı ve savaş sonrasında halkın gözünden düşmesi, Hürriyet ve İtilâfçıların işine yaramış ve fırka ancak Ocak 1919'da toplanıp, varlığını hissettirebilmiştir.

Vahideddin, Padişah olduktan sonra ilk iş olarak, Enver Paşa'nın üzerinde bulunan ordu ve donanma komutanlığını kendi üstüne almış, tahta çıktığı gün geleneğe uyarak kendisine hükümetin iş başından çekildiğini bildiren Talat Paşa'ya, yine gelenekten olduğu gibi işe devam etmesini bildirmiştir. Ancak her an Talat Paşa'nın istifası beklenmiştir. Nihayet beklenen bu istifa 8 Ekim 1918 günü gerçekleşmiş, yeni kabineyi kurmakla 14 Ekim günü Ahmet İzzet Paşa görevlendirilmiştir. Böylece Talat Paşa Hükümeti'nin iktidardan çekilmesiyle, İttihat ve Terakki dönemi kapanmıştır. Fakat İttihat ve Terakki mensupları arasında, değişik bir isim ve programla yeniden çalışmalara başlama çabaları yoğunluk kazanmıştır.

İttihat ve Terakki Fırkası 14-19 Ekim 1918 tarihlerinde, son İttihat ve Terakki Kongresi'ni toplamış, bu kongrede fırkanın feshi kararı alınmıştır. Ancak fırkanın Anadolu'da halen güçlü bir örgütü vardır. Durum böyle olunca da, İttihatçılar boş durmamış, fırkanın Anadolu şubelerinin çoğu derhal Müdafaa-i Hukuk ve benzeri teşekküller haline dönüşerek, bağımsızlık mücadelesine başlamışlardır.

Talat Paşa, iktidardan çekilirken yerini, kendileri için tehlikesiz ve emniyetli kadrolara teslim etme ihtiyacını duymuştur.¹²¹ Bu yüzden Ahmet İzzet Paşa'nın kurduğu hükümet, İttihatçıların arzu ettikleri türden bir hükümet

120 Sina Akşin'e göre; Vahideddin'in İttihat ve Terakki'ye düşman oluş nedenlerinden biri, kendisinin mutlak yetkili saltanata inanmasından, İttihat ve Terakki'nin ise, meşrutiyeti sürdürebilecek tek gerçek güç olarak kendisini görmesinden ileri gelmektedir. Vahideddin'i İttihat ve Terakki'ye düşman eden ikinci neden ise, İtilâf Devletleriyle, Osmanlı azınlıklarının ve bunlarla birlikte muhalefetin, savaşa girme ve tehcir gibi bazı suçları kabul etmesidir. Bu durumda bu suçlar, ne ölçüde İttihat ve Terakki'nin sırtına yüklenip, İttihat ve Terakki'ye karşı çıkılırsa, o derece İtilâf Devletleri'nin gözünde temize çıkılacak ve dolayısıyla Osmanlı Devleti için daha hafif şartlar taşıyan barış şartları elde etme ve tahtı koruma mümkün olabilecektir. Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, İstanbul:1983,s.38.

121 Yusuf Hikmet Bayur'a göre, İttihatçılar gerekirse Almanya'ya kaçmayı tasarladıklarından, hükümette kilit noktalarda, ya kendilerinden birinin, ya da az çok güvenecekleri kimselerin bulunmasını uygun görmüşlerdir. Onlar açısından en önemli mesele, hemen tutuklanmaları veya güvenliklerini sağlayan örgütün çabucak dağıtılması yolunda bir Bakanlar Kurulu kararının, kendi haberleri olmadan alınmasıdır. Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, Ank., 1967, TTK. Bas...C.III/4, s.706.

olmuştur.¹²² Ahmet İzzet Paşa'nın endişe duyduğu önemli bir mesele vardır ki, o da İstanbul'da bulunan İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin, yapılacak sulh şartlarını beğenmeyerek, Bâb-ı Âli Baskınına benzer bir hükümet darbesine teşebbüs etmeleri ihtimalidir ki, böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi, memlekette müthiş bir anarşiye ve her türlü çalışmanın alt üst olmasına yol açabilecektir. Ahmet İzzet Paşa ancak Rauf Bey ile Talat Paşa'nın bu konu üzerinde görüşmelerinden ve Talat Paşa'nın kabineden duyduğu memnuniyetini öğrenmesinden sonra¹²³, İttihatçılardan yana gönlü rahat olarak icraata girişebilmiştir.

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmış, ½ Kasım 1918 gecesi İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin yurt dışına kaçtıkları haberinin kamuoyunda duyulması, muhalefeti harekete geçirmiştir. Dahiliye Nazırı Fethi Bey, bu kaçıışı önleyememek, hatta buna göz yummuş olmakla, Cavit Bey ve Hayri Efendi ise İttihatçı olmaları nedeniyle suçlanmışlardır.¹²⁴ Muhalefetin, hükümete yönelttiği baskılar, Padişahı rahatsız etmiştir.¹²⁵ O günlerde Ahmet İzzet Paşa Hükümetini sarsan bir diğer olay da, Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesinin galip devletlere tanıdığı hakla, stratejik liman ve merkezlerin işgal edileceği haberlerinin kamuoyunda duyulmasıdır. Hükümetin saray ve meclislerdeki durumu da pek sağlam değildir. Basında İttihatçılara yöneltilen tenkitlerin dozunun artması üzerine 5 Kasım'da harekete geçen Padişah Vahideddin, Evkâf Nazırı Abdurrahman Şeref Efendi'yi Sadrazam'a göndererek, kabine üyelerinden bazıları aleyhinde kamuoyunda meydana gelen galeyandan ve halk nazarında bu kabinenin İttihatçı kabul edilmesinden bahisle, kabinede bazı değişiklikler yapmasını istemiştir. Hayri Efendi, Cavit Bey ve Fethi Bey'in değiştirilmesine ilişkin Padişah'ın bu arzusu, İzzet Paşa tarafından olumlu karşılanmamış, 7 Kasım günü dört İngiliz subayından kurulu (Alb. Murfy, Binb. Chilton, Yzb. Hoylet, Tgm. Dveyk) bir heyetin İstanbul'a gelmesi üzerine, padişah bu sefer Ahmet Rıza Bey'i çağırarak, Cavit Bey ve Hayri Efendi'nin çekilmelerini, aksi taktirde hükümetin istifa etmesini istemiştir.¹²⁶ Artan bu baskılar üzerine Ahmet İzzet Paşa Hükümeti istifa etmiştir.

İzzet Paşa Hükümeti'nin yerine 11 Kasım 1918 günü Tefvik Paşa Hükümeti kurulmuş, bu hükümette İttihatçı olarak bilinen hiç bir şahsiyet yer almamış, böylece Vahideddin, 13 Kasım 1918 günü İstanbul önlerine gelecek olan İtilâf Devletleri heyetlerini, hiç bir şekilde İttihat ve Terakki korkusu taşımayan bir hükümetle karşılama imkanı bulmuştur. 13 Kasım 1918 günü İtilâf Devletleri donanmaları İstanbul limanına demirlemiştir.

122 Kabinede yer alan İttihatçı Nazırlar şunlardır: Bahriye Nazırı:Deniz Alb. Hüseyin Rauf Bey. Dahiliye Nazırı:Fethi Bey.

Maliye Nazırı:Cavit Bey. Adliye Nazırı:Hayri Efendi.

123 Rauf Bey'in Hat., C.I.,s.52.

124 Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi, C.III/4, s.783.

125 Kendilerine yönelik baskılardan rahatsızlık duyan Cavit Bey ve Hayri Efendi, hükümeti rahatlatmak için istifa etmişler, ancak bu istifalar Sadrazam Ahmet İzzet Paşa tarafından kabul edilmemiştir. Rauf Bey'in Hat., C.I.,s.145.

126 Türkgeldi, Görüp İştiklerim, s.158.

O günlerde İstanbul'da yeni kurulan Tevfik Paşa Hükümeti'ne güven oyu verdirilmeme çabaları yoğunluk kazanmıştır. Bu çabalar bazı İttihatçılar ve özellikle de Tevfik Paşa'nın sadrazamlığını uygun görmeyen çevrelerce yürütülmüştür. Amaç Ahmet İzzet Paşa'ya ikinci kez bir hükümet kurdurtmaktır.¹²⁷ 18 Kasım günü yapılan toplantıda Tevfik Paşa, hükümeti programını meclise sunmuş, 18 Kasım günü yapılan oylamada, çoğunluk yeter sayısı sağlanamadığı için, oylama ertesi güne kalmış, 19 Kasım günü Tevfik Paşa Hükümeti güven oyu almıştır.

Tevfik Paşa Hükümeti ilk iş olarak, savaş sorumlularının, Ermeni Tehcirinin, suistimal ve ihtikâr suçlarının cezalarını belirlemek üzere, bir Yüce Divan (Meclis-i Âli) oluşturulmasına karar vermiştir. Bu karar üzerine Meclis-i Mebusan'daki İttihatçı çoğunluk derhal harekete geçerek, Yüce Divan teşkilinde bütün vazife ve yetkilerin Meclis-i Mebusan'a ait olduğunu öne sürmüş, İttihatçılardan başka üyesi bulunmayan bu meclisin beşinci şubesini bu işle görevlendirmişlerdir.¹²⁸ Bu kez de Âyan Meclisi, Meclis-i Mebusan'ın artık milli meselelerde söz sahibi olamayacağını öne sürerek, devreye girmiştir. O günlerde Âyan Meclis-i kürsüsünde en çok görünen kişi Damat Ferit Paşa'dır. Paşa, azınlıklara karşı yapılan baskılardan sorumlu olanların bir an önce cezalandırılmalarını istemiştir.¹²⁹ Damat Ferit Paşa'nın İttihatçılara karşı takındığı bu tavır şüphesiz, en fazla sarayın ve muhalefetin hoşuna gitmiştir. Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu bu buhranlı devrede, iktidar ve muhalefet arasında yaşanan bu çekişme şüphesiz en çok işgal güçlerinin işine yaramıştır. 21 Aralık 1918 günü, Tevfik Paşa Hükümetini düşürebilmek için İttihatçı milletvekillerinin verdikleri önerge mecliste görüşülürken, Mustafa Reşit Paşa'nın hükümet adına yaptığı konuşmasının bitiminden sonra, Dahiliye Nazırı kürsüye çıkarak, Padişah'ın meclisi fesheden iradesini okumuştur. Meclisten güvensizlik oyu almaktan kurtulmuş olan Tevfik Paşa, kabinesindeki bazı bakanları değiştirmek ihtiyacını duymuş ve 12 Ocak 1919 günü istifasını Padişah'a sunmuştur. Sadaret görevi yeniden Padişah tarafından Tevfik Paşa'ya verilmiştir.¹³⁰ Tevfik Paşa 3 Mart 1919 tarihine kadar hükümette kalmış¹³¹, bu süreçte İtilâf Devletleri'nin mütareke hükümlerini haksız bir biçimde uygulamalarına yönelik hiç bir direniş gösterilememiş, 4 Mart

127 Rauf Bey hatıralarında, Mustafa Kemal Paşa, Ali Fethi, İsmail Canbolat Bey'lerin ve kendisinin Ahmet İzzet Paşa'nın konağında verdikleri karara uyararak, tam bir ümitle bütün tanıdık milletvekillerine ve onlar vasıtasıyla diğerlerine Tevfik Paşa Hükümetine güven oyu verdirmemek için geceli gündüzlü çalışmalara koyulduklarını belirtmektedir. Rauf Bey'in Hat., C.II.,s.370.

128 Göztepe, a.g.e.,s.68 vd.

129 Akşin, a.g.e., s.123.

130 Vahideddin'i memnun etme taktiği uygulayan Tevfik Paşa, Sultan Aziz'in damadı Şeref Paşa'yı Devlet Şurası Başkanlığına, II. Sultan Abdülhamid'in damatlarından Germeyanoğlu Arif Paşa'yı da Adliye Nazırlığı'na getirmiştir. Evkâf Nazırı İzzet Bey ise Dahiliye Vekili yapılmıştır. Ancak kabinede görev alan Damad Paşalar ile Maliye Nazırı anlaşamamış, bu durum önce Damad Paşaların istifasına, ardından da Harbiye Nazırı'nın istifasına yol açmıştır. Göztepe, a.g.e.,s.100-101.

131 Fethi Bey'e göre, bu istifanın görünürdeki sebebi, savaş sorumlularının, ihtikâr suçlarının, Ermeni ve Rumları öldürdükleri iddia edilenlerin muhakeme tarzı hususunda Padişah ile aralarındaki anlaşmazlıktır. OKYAR, a.g.e., s.277.

günü de Damad Ferit Paşa Hükümeti kurulmuştur.

İktidar ve muhalefetin el ele vererek, ülkenin bu buhranlı günlerinde İtilâf Devletlerine karşı tek vücut olması gerekirken, içeride kıyasıya bir İttihatçı-İtilâfçı kavgası yaşanmıştır. Bu kavga halkın siyasi otoriteye olan güvenini sarstığı, otorite boşluğundan beslenen anarşiye yol açtığı gibi, işgal güçlerinin de işini kolaylaştırmıştır.

2. 2. 2. Askeri Durum

I. Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'ni askeri açıdan da çöküntüye uğratmıştır. Osmanlı Devleti, resmi rakamlara göre I. Dünya Savaşı'nda yaklaşık olarak 2.850.000 kişiyi silah altına almıştır. Mondros Mütarekesi imzalanırken, üç milyona yakın askerden silah altında ancak 560.000 kişi kalmıştır. Ölü sayısı beş yüz, altı yüz bini aşmıştır.

Liman Von Sanders Paşa, 13.12.1917'de yazdığı "Türk Ordularının Bugünkü Durumu" isimli raporunda, Türk ordularının mevcudunun azaldığını ve savaş kabiliyetinin önemli ölçüde gerilediğini belirterek, şöyle demiştir:

"Türk ordusunda asker kaçaklarının sayısı, üç yüz bini aşmış bulunuyor. Bunlar düşmana sığınmak için kaçmış degİllerdir. Aksine kendi memleketlerine kaçıyor; oralarda hırsızlık, yağmacılık ve her türlü asayiş bozucu hareketlere girişiyorlar. Bunların takibi için her tarafta müfrezeler teşkil olunuyor...

Türk ordularındaki muharebe birlikleri mevcudunun bugünkü seviyesine düşmesinin sebebini, ancak Türkiye'nin özel durumunu bilenler anlayabilir...

Türk askeri, özellikle Anadolu askeri mükemmeldir. Bu insanlara biraz itina göstermekle, gereği kadar yiyecek sağlamakla ve iyi bir talim, sakin ve güvenli bir sevk ve idare ile en büyük görevler yaptırılabilir...

Ordunun bir çok kısımlarında harp kabiliyetinin zayıflaması, Türk Genel Karargâhi'nin aldığı hatalı kararların sonucudur. Hemen iki yıldan beri birliklerin çoğu, yetişmek için gerekli zamanı bulamamışlardır...

Türk askeri, kendisine yapılacak muamelede itina ve dikkat ister. Üstlerine güveni olursa, bu askerle her şey yapılabilir:

*Şimdi görülen bu büyük ölçüdeki firar, Türklere eskiden miras kalmış degİldir...Yolların, nakil vasıtalarının ve iaşenin kötülüğü de, hiç şüphe yok ki, bu duruma sebep olmaktadır."*¹³²

Mustafa Kemal Paşa ise, 20 Eylül 1917'de Halep'ten Sadrazam ve Dahiliye Nazırı Talat Paşa ile Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya ayrı ayrı gönderdiği raporunda şöyle demiştir:

132. Limon Von Sanders, Türkiye'de Beş Yıl, Çev. M. Şevki Yazman, İstanbul, 1968, Burçak Yay..s.222-224.

“Harp her milletten olan unsurlarımızı bitkin hale getirmiştir. Halk ile hükümet arasındaki bağ sarsılmıştır. Evlerinde kalan halk, her bakımdan hükümetten uzak kalmakla yararlı bir hale gelmiştir. Çünkü evlerinde kalanlar, ya kadınlardan, ya düşkünlerden, ya da asker kaçaklarından ibarettir. Emekleriyle elde ettikleri kendi geçimlerine yeterli değil iken, askeri ve sivil yönetim onlardan açlık ve ölüm pahasına, varlarını yoklarını almakta direnme zorundadır. Öte taraftan idare, tam bir acz içinde bulunduğundan, genel yaşantının bir anarşiye sürüklenmesini önleyememekte, adalet ve hukuka aykırı davranışlar hükümetten nefreti artırmaktadır.

İdarenin tam bir acz içine düşüşü, asayiş kuvvetinin yokluğundan, geçim derdi ile memurların rüşvet almasından, vurgun ve yolsuzluklardan, memur kalitesinin düşmesinden ve adalet işlerinin hiç işlememesinden ileri gelmektedir. Bu durum, genel yaşantıyı her yerde, her şehirde temelinden çürütmektedir. Halkın geçiminin, ekonomi ve ticaret işlerinin korkunç bir çöküntüye uğraması esas belirtilerdir. Bugün bir para meselesi ortaya çıkmıştır ki, bu dert ne halkta, ne memurda geleceğe güven bırakmamış ve namuslu kişileri dahi, kutsal saydıkları değerlerden uzaklaştırmıştır.

Bu nedenlerle karşısında bulunduğumuz en büyük tehlike, her taraftan çürüyen yüce saltanat binasının, bir gün içeriden ve hep birden çökmesi ihtimalidir.

Ordu, harbin ilk devirlerine oranla fevkalade zayıftır. Bir çok orduların mevcudu, lazım olan miktarın beşte biri gibidir. İyi tümenlerden biri sayılan 59. Tümenin yüzde ellisi, ayakta duramayacak kadar zayıf, güçsüz kimselerden ibarettir. Ordularda yarı yarıya kaçak da vardır”¹³³

Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği bilgileri tamamlayıcı nitelikteki bir diğer kaynak da, 11 Eylül 1918'de Nablus'tan arkadaşı Dr. Rasim Ferit (Talay) Bey'e gönderdiği mektuptur. Mustafa Kemal Paşa, bu mektupta da, “...Suriye, umumiyetle merhamete şayan bir hale gelmiştir. Vali yok, kumandan yok. İngiliz Gizli Teşkilatı her tarafa faaliyette ve bir an evvel İngilizlerin gelmesini bekliyor. Düşman kıtaatça, vesaitçe kuvvetli. Biz onun karşısında pamuk ipliği...”¹³⁴ demiştir.

Bu durum şüphesiz, sadece Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu ve görev yaptığı bölgelere has bir durum değildir. Harp bütün cephelerde aynı tahribatı yapmış ve askerleri yıldırmıştır.

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nin imzalanması, Osmanlı Devleti'ni yeni problemlerle karşı karşıya bırakmıştır. Mütareke hükümlerine göre yapılacak olan terhis işlemleri yeni sıkıntılar yaşanmasına yol açmıştır.

Rauf Orbay, terhis işlemleri sırasında yaşanan perişanlığı, askerlik görevinden ayrıldığı gün Sadrazam'a şu sözlerle ifade etmiştir:

133. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Tamim, Telgraf ve Beyannameleleri), Ankara, 1964, Türk İnkılap Tarihi Ens. Yay.,C.IV.,s.1-8.

134. Sadı Borak, Öyküleriyle Atatürk'ün Özel Mektupları, İstanbul, 1980, Çağdaş Yay.,s.126-127.

“ Askeri terhis ediyorsunuz. Hükümet terhis ettiği askerleri, memleketlerine kadar sevk etmeğe mecburdur. Siz bunu yapmıyor, hepsini perişan bir vaziyette bırakıyorsunuz. Adam karavanadan, kışladan ayrılmış, yiyecek ekmeği, barınacak çatısı yok. Aç ve bi-ilaç, sokaklarda dolaşüyor. Ben Tepebaşı’nda yabancıların bunlara sadaka verdiklerini gözlerimle gördüm. Bunlar ne İttihatçı, ne İtilâfçı... Cepheden cepheye koşarak, ateşler içinde yüzerek, vatana karşı olan borçlarını ödemişler, ölmemişler... Ama şimdi, ölümden beter bir sefalete mahkum edilmektedirler. ”¹³⁵

Rauf Bey’in de belirttiği gibi bir yandan ordular, erlerin perişan durumuna bakılmaksızın terhis edilirlerken, diğer taraftan da ellerinden silah ve cephanelerinin alınmasıyla, düzensiz birlikler haline gelmiştir. Öte yandan zaten yetersiz olan Osmanlı donanması da tamamen gözden çıkarılarak, mütareke hükümleri gereğince İngilizlere teslim edilmiştir. Anadolu’da ancak, bir yolu bulunarak, İtilâf Devletleri’nden saklanması başarılı olan silahlar kalmıştır. Böyle bir ortamda da doğal olarak mütareke sonrasında elde sayıca az, teçhizat açısından yetersiz, kırk bin kişiden ibaret bir kuvvet kalmıştır. Aslında silah altında yetmiş bin kişi bulunması gerekirken, ordudaki firarlar yüzünden bu sayı ancak kırk bin dolayında tutulabilmiştir. İzmir’in işgalinin hemen sonrasında firar olayları daha da artmıştır.¹³⁶

Milli Mücadelede başlangıcında elde ordu denecek bir kuvvet kalmamıştır. Firarları önlemek için, askerlerin ödüllendirilmesi bile düşünülmüştür.¹³⁷ Elde ordu diye nitelendirilebilecek tek bir düzenli kuvvet kalmıştır, o da doğudaki XV. Kolordu’dur. Böyle bir ortamda Türk insanı hangi kuvvetle ve hangi silahla, I. Dünya Savaşı sırasında dize getiremediği İtilâf güçlerine karşı koyabilecektir? Üstelik bu sefer, I. Dünya Savaşı’ndaki güçlü müttefiklerimiz de yanımızda olmayacaktır. İşte bu karamsarlık, Türk Milletini, İzmir’in işgaline kadar yeni bir silahlı mücadele fikrinden uzak tutmuştur.

2. 2. 3. Ekonomik Durum

Osmanlı Devleti 1854 yılından beri dış borçla ayakta durmaya çalışmaktadır. 1881 ‘de Düyûn-u Umumiye’nin kurulmasıyla devletin en önemli gelir kaynakları bu teşkilâtın kontrolüne geçmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı öncesinde kendi öz gelir kaynaklarından mahrum kalmıştır

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı öncesinde, oldukça önemli bir yekûn tutan dış borca sahiptir. Gerçi 1914 yılında I. Dünya Savaşı’nın çıkmasıyla dış

¹³⁵ Rauf Bey’in Hat., C.II.,s.404.

¹³⁶ Ödemiş Bölük Kumandanı Hüsamettin Bey, Celal Bayar’a.” İzmir’den kopup gelen panik ve kaçak asker seli, bizim bölüğü de sürükleyip götürdü. Ortada bir makineli tüflekle, ben ve bir de subay Mehmet Efendi kaldık” demektedir. Bayar a.g.e.,C.VI.,s.1833.

¹³⁷ Denizli Mutasarrıfı Faik Bey, görevlerini hakkıyla yapan erlerin ödüllendirilmesini Sadâret’e teklif etmiştir. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, C.III.,Sayı:13,s.11-12.

borç ödemeleri durdurulmuştur. Ancak yine de malî açıdan bir rahatlama sağlanamamıştır. Çünkü harbin getirdiği yükün altından kalkabilmek, ancak yeni dış borçlarla mümkün olacaktır. 1917 yılı Şubat'ında Talat Paşa Hükümeti'nde Maliye Nazırı olarak göreve başlayan Cavit Bey, bütçe görüşmeleri sırasında ekonomik durumun pek de iç açıcı olmadığından söz etmiş ve 1917 yılı Ağustos ayı sonuna kadar genel borcun 180.000.000 liraya çıkacağını tahmin ettiklerini, buna savaştan önce mevcut olan 150.000.000 lira değerindeki borcun %6'dan faizinin de eklenmesi halinde, her yıl ödenecek borç meblağının 20.000.000 lira edeceğini açıklamıştır. Maliye Nazırı'nın verdiği bu bilgiler¹³⁸, Osmanlı ekonomisinin ne kadar bozuk olduğunun kanıtıdır. Osmanlı Devleti bununla da kalmayarak, 1917 yılında iki önemli dış borçlanmada daha bulunmuştur. Osmanlı Devleti için, I. Dünya Savaşı yıllarında borç para alınabilecek yegâne kaynak Almanya'dır. Ancak 1918'de Almanya'nın, I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmasıyla, Osmanlı Devleti için bu kaynak da tükenmiştir. I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti'ne mali

---

138 Cavit Bey 1917 bütçe görüşmeleri sırasında, Meclis-i Mebusan'da ekonomik duruma ilişkin şu açıklamalarda bulunmuştur: O yılın (1914) bütçesini ancak Paris piyasasından yapacağımız bir ikinci kısım borçlanma ile ödemeyi düşünmüş olduğumuzdan ve savaş buna imkan bırakmadığından, bütün devlet işyarlarımız ve ordularımızın aylıklarını yarı yarıya ödemeye karar verdik. Bu durum üç ay kadar sürdü. Ekim'in 23'ünde hükümet savaş ilanına karar verdi. O zaman var olan para ile değil, Osmanlı Bankası'nda bulunan 1.212.000 liralık bir kredi artışı ile savaşa başladık. Silah altına alınan orduların ihtiyacı için bu para hiç gibiydi. Devlet gelirlerinde de durgunluk görüldüğünden, bağlaştığımız Almanya Hükümetine beş milyon lira borçlandı. Bu para altın olarak alındı ve %6 faizli idi. O zaman hükümetin aylık masrafı yalnız 500.000 lira sayılıyordu. Bu ilk avans, beş-altı ay ihtiyacımızı karşıladı. 1914 yılı Şubat'ı sonlarında Almanya ile bir ikinci avans anlaşması yapıldı. İlk anlaşmayı altın göndererek yerine getiren Alman Hükümeti, savaş sırasında bütün devletler için silahlar kadar önemli olan altına, müstesna olarak yalnız ülkemizde sürüm sağlamayı, yerinde olarak doğru bulmadı. Ancak halkımız daha kağıt paraya alışmamış olduğundan, bu kağıtları sağlam ve değişmez esaslara dayanarak piyasaya çıkarmayı düşündük. Almanya ve Avusturya Hükümetleri'nden altınlar, Osmanlı Düyun-u Umumiye İdaresi'nce Berlin ve Viyana'da kiralanacak kasalarda saklanmak şartıyla, 6.519.000 lira borçlandı. Bu para karşılığında "Altın Şahadetnamesi" adını verdiğimiz kağıt para çıkarıldı. Bu da uzun sürmedi. Ayda 500.000 lira olan ihtiyacımız gitgide bir milyon liraya çıktı. Aradan dört, beş ay geçmeden Almanya ile yeni bir anlaşma yapıldı. Bu sefer hükümet altınlarını hapsedmeye razı olmadığından, hazine tahvil usulüne başvuruldu. Çıkardığımız üçüncü tertip kağıt para karşılığı olarak, 7.902.000 lira değerinde Alman hazine tahvilı alındı. Az sonra bunlara 11.700.000 liralık hazine tahvilatı daha eklendi. Bu arada bazı acilen yapılması lazım gelen önemli askeri yapı, vs. için 2.374.000 liralık bir anlaşma daha yapıldı...

Bir milyon lira olan aylık giderler, gitgide üç milyona çıkmaya başladı. Gelirler de devamlı düşüyordu. Aylık gelirler sivil giderleri bile ödemeye yetmez oldu. Bu yüzden ayda üç milyonu esas alarak, Almanya ile 27.777.490 liralık hazine tahvilatı üzerine yeni bir anlaşma yapıldı.

Böylelikle Mart 1917 başlarına, yani bir iki gün öncesine kadar gelindi. Arada yine askeri harcamalar arttı, devlet gelirleri düştü. Bunun üzerine Almanya ile ayda üç yime, yedi milyon lira elimize geçmek üzere yeni bir anlaşma yapıldı." Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, C.III/4,s.502 vd.

konularda hiç bir hak tanımamıştır.¹³⁹ Mondros Mütarekesi ile zaten son derece bozuk olan ekonomisine büyük bir darbe daha alan Osmanlı Devleti'nin artık, bağımsızlığını sürdürebilmesi imkânı ortadan kalkmıştır. Dünya tarihine bir göz gezdirildiğinde, büyük imparatorlukların hemen hepsinin siyasi açıdan zayıflamalarına ve yıkılmalarına, iktisadi sorunlarına zamanında çözüm bulamamalarının neden olduğu görülür. Osmanlı Devleti'nin de çöküşünü, ekonomik meselelerini zamanında çözümleyememesine bağlamak yanlış olmaz.¹⁴⁰

I. Dünya Savaşı sona erdiğinde Osmanlı Devleti'nin hazinesinde, Maliye Nazırı Cavit Bey'in son bakanlığı sırasında iktisat edip, tedbir olarak sakladığı on dört milyon liralık evrak-ı nakdiye'den (kağıt para) başka para kalmamıştır.¹⁴¹ Harp sonrasında çalışan insan gücünün büyük ölçüde yitirilmesi, işgal edilen bölgelerden gelir alınamaması, azınlıkların, asker kaçaklarının kurdukları çetelerle, Kuva-yı Milliye yüzünden ortaya çıkan üretim düşüşleri ve vergi gelirlerindeki azalmalar¹⁴² hazinenin her geçen gün daha süratle boşalmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti bu bomboş hazine ile, başkentlilerin bile temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hale düşmüştür.¹⁴³ İstanbul halkının ekmek ihtiyacını bile karşılayamayacak

139 Mondros Mütarekesi'ne göre; Osmanlı Devleti'nin üyesinin de istişari oya sahip olacağı bir komisyon kurulacak, borçlar için Düyün-u Umumiye'ye verilmiş olan gelirlerden başka, devletin tüm gelir ve varlıkları bu komisyonun emrinde olacak, bu gelirler şöyle taksim edilecektir: Komisyon giderleri, işgal kuvvetlerinin (236. madde) giderleri ve diğer masraflardan sonra, Osmanlı bütçesi düzenlenecektir. Her türlü imtiyaz verme yetkisi ve gümrüklerdeki tarifeler bu komisyona ait olacaktır. Anlaşmanın bunu izleyen dokuzuncu bölümünde de, (madde 261-317) ekonomik meseleler ele alınmakta ve 261. maddeye göre, kapitülasyonlardan yararlanma hakkı, bütün İtilaf Devletlerine en geniş anlamıyla verilmektedir. Bunlardan yararlanan yabancılar hiç vergi vermeyecekler, Osmanlı uyuğunda olanlar ise, vergi vereceklerdir. Osmanlı uyuğundan olanlar, mütarekenin 128. maddesine göre, başka bir devletin uyuğuna geçebileceklerdir. Afet İnan, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, Ank., 1977, TTK, Yay., s.72-73.

140 Mustafa Kemal, 17 Şubat 1923 İzmir İktisat Kongresi'ni açış konuşmasında: "Efendiler. Tarih milletlerin itila ve inhitatı sebeplerini ararken, bir çok siyasi, askeri, içtimai sebepler bulmakta ve saymaktadır. Şüphe yok bütün bu sebepler, hadisat-ı içtimaiyede müessirdir. Fakat bir milletin doğrudan doğruya hayatı ile itilası ile, inhitatı ile alakalı olan milletin iktisadiyatıdır" demiştir. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II., s.100.

141 Rauf Bey'in Hat., C.I., s.113.

142 Sina Akşin, "Mütareke'nin İlk Yılında Osmanlı Hükümeti'nin Mali Durumu", (Seha L. Meray'a Armağan), Ankara, 1981, A.Ü.S.B.F. Yay., T.C. Ziraat Bank. Matbaası, s.317.

143 Rauf Bey hatıralarında: "...İstanbul halkının gündün güne artan açlığını mümkün mer-tebe önlemek üzere, yalnız ekmek temini için ayda dört buçuk milyon lira kadar para harcandığını, gütdüde hazine de suyu çektiğinden, günün birinde bu parayı bulabilmenin de imkansız hale geldiğini" belirtmekte ve şöyle devam etmektedir:

"İstanbul'da yolsuzluklardan başka, müthiş bir ihtikâr da vardı. İktidar fırkasında sıvrılmış bazı kimselerle, bunların yakın ilişkiler içinde buldukları bazı teşekküller, memleketde bulunmadığı için dışarıdan getirilmesi gereken, şeker gibi bazı gıda maddelerini inhisara alıp, çok yüksek fiyatlarla, halkı soyarcasına satıp duruyorlardı. Hükümetin gözleri önünde cereyan eden bu gibi haller halkı canından bezdiriyor ve hükümetten uzaklaştırıyordu. Diğer taraftan milletin en güçlü, kuvvetli unsurunu teşkil eden üç milyondan fazla insanın, aylar ve yıllardır evinden, işinden ve tarlasından uzak, silah altında bulunmasıyla, üretim kabiliyeti son derece azalmış, demiryolları gibi nakil vasıtaları da genellikle askeri nakliyata tahsis edilmiş olduğundan, memleketi baştan başa kaplayan yoksulluk ve sefalet artık tahammül edilmez hale gelmişti" demektedir. Rauf Bey'in Hat., C.I., s.82.

duruma düşen Osmanlı Devleti, İzmir'in işgal edilmesi ile mali yönden daha da perişan olmuştur. Devlet hazinesinin en önemli gelir kaynağını oluşturan bu bölgenin işgale uğraması, ekonomik açıdan gelir kaybına yol açmıştır. Osmanlı Devleti, artık yabancıların sömürgesinden başka bir şey değildir. Celal Bayar " *Bankalar, demiryolları, taşıt vasıtaları, belli başlı imtiyazlı, imtiyazsız mali ve iktisadi kurullar yabancıların elindeydi. O kadar ki, İzmir ile Karşıyaka arasındaki deniz işletmesi bile Belçikalılara bırakılmıştı. Denilebilir ki, bütün bu kurullardan biz Türklerin nasibine düşen ayak hizmetleriydi*"¹⁴⁴ sözleriyle, devletin ekonomik yönden bağımsız olmadığını açıkça ifade etmektedir.

Ekonomik açıdan İtilâf Devletleri'nin en geniş biçimde yararlanabilecekleri bir ülke durumuna düşürülen Osmanlı Devleti'nin ekonomik hayatına tam anlamıyla nüfuz etmiş olan İtilâf Devletleri, bir yandan da zaten boş olan hazineyi iyice boşaltma yarışına girmişlerdir. İstanbul'daki Fransız filosu ve işgal kuvvetleri ultiyatı andıran notalarla, Aralık ayı masrafları için gecikmeksizin, ya da bir kaç günlük süre zarfında, yüz yirmi bin ve iki yüz bin lira istemişlerdir. Nisan ayında da buna benzer bir para talebi söz konusu olmuş, mütareke hükümlerinin uygulanmasını denetlemekle görevli İtilâf subaylarının ev, yakıt, araba, kayık, hamal vb. harcamalarının ödenmesi Osmanlı Hükümeti'nden istenmiştir. Hükümet para sıkıntısından ötürü, bu ödemeyi yapamayacağını münasip bir dil ile bildirilmesini Hariciye'den istemiştir.¹⁴⁵

Kağıt para enflasyonundan dolayı fiyatlar alabildiğine yükselmiş, bu yüzden memur maaşlarına zam yapmak mecburiyeti doğmuştur. I.Damat Ferit Paşa Hükümeti zamanında çıkarılan bir kararname ile(16 Mart 1919) her bölgedeki buğday fiyatlarına göre maaşlara, belirli nicelikte buğday karşılığı zam yapılmıştır.¹⁴⁶ 19 Haziran 1919'da da, İaşe Umum Müdürlüğü'ne ve vesika ile ekmek ve erzak dağıtımına son verilince, maaşlara yeniden ekmek bedeli adı altında yeni bir zam yapmak mecburiyeti doğmuştur.¹⁴⁷ Memur maaşlarına yapılan bu zamlar, savaş nedeniyle hayat pahalılığının korkunç boyutlara ulaşmasından dolayı yetersiz kalmış, bu zamlar devletin ekonomik durumunu büsbütün olumsuz yönde etkilemiştir. Öyle ki, devlet 1919 Mayıs'ında devlet memurlarının aylıklarını ödemede sıkıntı yaşamaya başlamıştır.¹⁴⁸

Kısacası, Osmanlı Devleti 1919 yılında yokluk ve sıkıntılarla mücadele halindedir. Bu sıkıntılar vatandaşın devlete güvenini sarsmıştır. Devlete gelir sağlamak amacıyla konan yeni vergiler, bin bir güçlük içinde yaşayan halkı iyice canından bezdirmiştir. Böyle bir ortamda bozuk bir ekonomi ile bir Milli Mücadele hareketinin başarıyla şansının zayıf

144 Bayar, a.g.e.,C.V.,s.1552.

145 Akşin, Müt. İlk Yıl. Osm. Hük. Mali Dur., s.318.

146 "Takvim-i Vekâyi", 18.3.1919. ; Vedat Eldem, Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara, 1973, s.14-15.

147 ELDEM, a.g.e.,s.15.

148 Vehbi Cem Aşkun, Sivas Kongresi, Sivas, 1945, s.29.

olduğu düşünölmüştür. Çünkü yeni bir silahlı mücadelenin başarılı olması için her şeyden önce silah ve malzemeye ihtiyaç vardır. Bunun temini de ancak para ile mümkündür. Para bulunmasının imkânsız görülmesi, Milli Mücadele başında Türk kamuoyunda Milli Mücadele'ye karşı ister istemez bir çekingencilik yaratmıştır.

3. MUSTAFA KEMAL'İN KARARI - MİLLİ MÜCADELE-

İstanbul Hükümeti'nin yaşayarak bire bir gördüğü gerçekleri, Mustafa Kemal Paşa daha mütareke imza edilmeden önce görmüş, İtilâf Devletleri'nin mütareke hükümlerini hiçe sayarak memleketi işgal edeceklerini, vatanımızı her türlü savunma imkânlarından ve araçlarından mahrum bıraktıktan sonra da, arzularını baskı ve zor kullanarak bize kabul ettirecekleri gerçeğini fark etmiştir.¹⁴⁹ Bu düşünce ile Mustafa Kemal, Milli Mücadele kararını uygulamaya koymuştur. Mustafa Kemal Paşa hatıralarında, Milli Mücadele hareketini başlatma gerekçesini şöyle izah etmiştir:

“Harpte bulunduğum günler zarfında memleketin genel durumunu kendi kendime değerlendirdim. Vaziyet şu idi; Müttefiklerimiz ve biz partiyi kaybetmiştik... Mevcudiyetimizi muhafaza etmek için en seri ve kat'î çarelere başvurmakta tereddüt etmemeli idik... Derhal bu kabineyi düşürmek, onun yerine benim düşündüğüm tarzda iş görebilir yeni bir kabineyi iktidara getirmek lüzumuna kani oldum. Şunu da ilave etmeliyim ki, tavsiyelerimi uygulayabilmek için, bu yeni kabinede mutlaka bütün ordunun kumandasının bana bırakılması lüzumuna kanaat etmiş bulunuyordum.”¹⁵⁰

Bu maksatla çalışmalarının ilk aşamasında Halep'ten, Padişah'a arz edilmek üzere gayet gizli kaydı ile Saray Başyaveri Naci Paşa'ya bir telgraf çeken Mustafa Kemal¹⁵¹, Padişah'a sonsuz bağlılığını ve saygılarını sunduktan sonra, ondan yeni kurulacak kabine için bazı taleplerde bulunmuştur. Mustafa Kemal bu telgrafla Padişah'tan, kendisinin Harbiye Nezareti'ne getirilmesini açık bir dille istemiş, aynı ricayı Ahmet İzzet Paşa'ya da tekrarlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, yakın arkadaşlarının da yer alacağı ve kendisinin Harbiye Nazırı olarak görevlendirileceği yeni bir Ahmet İzzet Paşa Hükümeti kurulmasını istemekle, duruma hakim olabileceği inancındadır. Talat Paşa Hükümeti'nin istifası, arzu ettiği Harbiye

149 Cebesoy, a.g.e...s.29.

150 “Cumhuriyet” gazetesi, 6 Nisan 1926.

151 Bu telgrafta Mustafa Kemal özetle şöyle demiştir:“Muhterem Padişahımıza olan sadakat ve bağlılığım ve vatanımın selametinin temini itibariyle arz ederim ki, Tevfik Paşa Hazretleri filhakika müşkilata tesadüf etmişlerse, Sadaretin derhal İzzet Paşa Hazretlerine verilmesi, Fethi Tahsin, Rauf, Azmi, Canbolat, Şeyhülislâm Hayri ve acizlerinden oluşacak bir kabine teşkil edilmesi zaruridir. Adı geçen kişilerin oluşturacağı kabinenin, duruma hakim olabileceği inancındayım” Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, 63/17436.

Nazırlığı görevine getirilemeyişi, kumanda ettiği ordu grubunun dağıtılması Mustafa Kemal'i İstanbul'a dönmeye mecbur etmiştir. Mustafa Kemal'in İstanbul'daki ilk siyasi faaliyetleri, Tevfik Paşa Hükümeti'nin düşürülmesi ve Ahmet İzzet Paşa'ya yeni bir kabine kurdurulmasına yöneliktir. Fakat tüm çabalara rağmen bu girişim başarısızlığa uğramıştır. Mustafa Kemal'in bundan sonraki çalışmaları ise, bu idare-i maslahatçı kabineyi saf dışı yapmak amacıyla giriştiği temaslardır. Bu amaçla Mustafa Kemal'in defalarca Vahideddin ile görüşmesine rağmen¹⁵² bu teşebbüs de olumsuzlukla sonuçlanmıştır. Bütün bu çabaların arzu edilen sonucu vermemesi, Mustafa Kemal'i Anadolu'ya çıkma düşüncesine yöneltmiştir. Artık Mustafa Kemal'in zihninde tek bir mesele vardır. O da, "Münasip bir zaman ve fırsatta İstanbul'dan kaybolmak, basit bir tertiple Anadolu içine girmek, bir müddet isimsiz çalıştıktan sonra Bütün Türk Milleti'ne felaketi haber vermek."¹⁵³ Son derece önemli ve o ölçüde de tehlikeli olan böyle bir görevin gerçekleştirilebilmesi, çok güvenilir şahısların yer alacağı dar bir kadro ile başlatılacaktır. Bunun için Mustafa Kemal Paşa işe önce Harbiye Nezareti'nden başlamış, yetkili, güvenilir ve kendisine Anadolu'ya çıkarken geniş yetkiler verilebilmesini sağlayacak şahsiyetleri iyi değerlendirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezareti'ndeki güvenilir dostları vasıtasıyla geniş yetkiler elde edip, İstanbul ile ilişkilerini düzene koyduktan sonra, Milli Mücadele'de birlikte çalışacağı kadrosunu oluşturmaya başlamıştır. Umum Jandarma Komutanı Albay Refet Bey, Mustafa Kemal'e böyle bir göreve hazır olduğunu bildirmiştir.¹⁵⁴ Milli Mücadeleye başlamak

152 Mustafa Kemal'in Vahideddin ile yaptığı görüşmeleri, mütareke öncesi ve sonrası görüşmeler olmak üzere iki dönem halinde incelemek gerekir. Mustafa Kemal, Vahideddin ile onun veliahtlığı döneminde Almanya'ya yaptıkları ziyaret sırasında görüşmüş ve ona " ... İstanbul'a gider gitmez bir ordu komutanlığını isteyiniz, ben sizin Erkân-ı Harbiye Reisiniz olurum" demiştir. Cumhuriyet" gazetesi, 31 Mart 1926 ; Mustafa Kemal'in Vahideddin ile onun padişahlığı dönemindeki ilk görüşmesi ise, 5 Ağustos 1918 günü gerçekleşmiştir. Bu görüşmede Mustafa Kemal, Padişah'a "Başkumandanlığı üzerine alması ve kendisine bir Erkân-ı Harbiye Reisi tayin etmesi" telkininde bulunmuştur. İkinci görüşme, 9 Ağustos 1918 Cuma günü Dolmabahçe'de, Valide Camii Mahfil-i Hümayun'unda gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal, Padişah'tan "Evela İstanbul halkını kazanmak gerektiği" cevabını almıştır. Üçüncü görüşme ise, 16 Ağustos 1918 Cuma günü Dolmabahçe Valide Camii Mahfil-i Hümayun'unda gerçekleşmiştir. "Cumhuriyet" gazetesi 2 Nisan 1926; Mustafa Kemal'in mütarekeden sonra Padişah ile ilk görüşmesi ise, 15 Kasım 1918 günü gerçekleşmiştir. Fethi Okyar bu görüşmeyi kendilerinin sağladığını kaydetmektedir. OKYAR, a.g.e.s. 257; Mütarekeden sonraki ikinci görüşme 22 Kasım 1918, üçüncü görüşme 29 Kasım 1918, dördüncü görüşme ise 21 Aralık 1918'de yapılmıştır. Son görüşme veda ziyareti niteliği taşımaktadır ki, Mustafa Kemal'e göre 15 Mayıs 1919'da yapılmıştır. Sadı Borak, Ata ve İstanbul, İstanbul:1983, Türk. Turing ve Otomobil Kur. Yay..s.103 vd.

153 Falih Rıfkı Atay, 19 Mayıs Ank.,1944, s.9.

154 Cevad Abbas Gürer, Mustafa Kemal ile Refet Paşa arasında bu hususta geçen konuşmayı şöyle nakletmektedir: "Devam eden günler arasında Refet Paşa, Mustafa Kemal'in Şişli'deki evine tekrar geldi. Aynı haritanın önünde konuşmaya başladılar.

Mustafa Kemal Paşa, Refet Paşa'ya sordu: Sen ata binmeye meraklısın, bir çok atların da var.Ne düşünüyorsun?...

Refet Paşa, hatırıma öyle geliyor ki, Üsküdar'da atma bineyim ve hep ileriye gideyim. mütalaasında bulundu. Mustafa Kemal şu cevabı verdi:

-Sözlerinden memnun oldum. Eğer atına binip, Anadolu içlerine girmek istiyorsan, ben bir gün senin bu arzunu tatmin ederim" Cevad Abbas Gürer'in Konferansı, "Ulus" gazetesi, 12 Mayıs 1937.

düşüncesiyle Anadolu'ya çıkma kararında olduğunu İsmet Paşa'ya¹⁵⁵, Fethi Bey'e¹⁵⁶ ve Ali Fuad Paşa'ya da açan Mustafa Kemal, İsmet Paşa'dan ve Ali Fuad Paşa'dan da¹⁵⁷ göreve hazır oldukları cevabını almıştır.

Ali Fuad Paşa'nın Konya Ereğlisi'ndeki kolordusunu Ankara'ya getirmesi planlanmış, bu suretle Ankara'nın Milli Mücadele hareketinin merkezi olması karara bağlanmıştır. 26 Şubat 1919'da izninin sona ermesi sebebiyle İstanbul'dan ayrılacak olan Ali Fuad Paşa'ya, Mustafa Kemal'in evinde verdiği yemekte, üçüncü şahıs olarak Rauf Bey de katılmıştır. Rauf Bey bu toplantıda, Bahriye Miralayı olması nedeniyle Anadolu'da bir görev alabilmesi mümkün olamayacağı için, emekliliğini isteme kararı almıştır.¹⁵⁸ Milli Mücadelede büyük hizmetleri görülen Kazım Karabekir Paşa ise, o günlerde doğudaki XV. Kolordu Komutanlığı görevine tayin ettirilebilmesini sağlamak için yoğun bir çaba harcamıştır.¹⁵⁹ Mustafa Kemal Paşa artık kadrosunu oluşturmuştur. Mustafa Kemal'e verilen Ordu Müfettişliği görevi de¹⁶⁰, onun amacına ulaşmasına katkıda bulunacaktır. Kendisine verilen bu görevi, Anadolu'ya çıkmak ve bir Milli Mücadele hareketini başlatmak açısından çok iyi bir fırsat olarak değerlendiren Mustafa Kemal, İstanbul'da geçirdiği ön hazırlık devresinden sonra 16 Mayıs 1919'da Anadolu'ya hareket etmiştir. 19 Mayıs 1919 sabahı Samsun'a ayak basan Mustafa Kemal'i zor bir görev beklemektedir. Mustafa Kemal, Türk halkının ikna edilmesi halinde bu mücadeleden başarıyla çıkılacağından emindir.

155 Mustafa Kemal Paşa. "Sırdaşlarımdan biri olan İsmet Bey'i bir gün davet ettim. Ona bir Türkiye haritası üzerinde bilgi verdim. Ne yapacaksınız? Diyе sordu:

Mesela dedim, hiçbir sıfat ve selahiyet sahibi olmaksızın Anadolu'ya geçmek ve orada millîti uyandırarak, kurtulma çarelerini aramak için en müsait muntka ve beni o muntkaya götürecek en kolay yol hangisi olabilir? Birden ayağa kalktı. Gülerек, yollar çok, muntkalar çok dedi. Atay, 19 Mayıs, s.9-10.

156 Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey'e girişeceği hareket hakkındaki düşüncelerini, Bekirağa Bölüğü'nde, onun tutuklu olarak bulunduğu günlerde vermiştir. 27 Mayıs 1919 sabahı İngilizlerin, Ferit Paşa Hükümeti ile anlaşması sonucu Malta'ya sürülen ve bu nedenle Milli Mücadele hareketinin başlangıç günlerinde Anadolu'da bulunamayan Fethi Bey, ancak iki senelik bir ayrılıktan sonra 30 Nisan 1921'de Malta'dan ayrılmıştır.

157 "Gene o günlerde idi ki, cephe ve kolordusunun başında bulunan kıymetli komutanlarımızdan ve Mustafa Kemal'in sınıf arkadaşlarından Ali Fuad Paşa, fırsat bularak İstanbul'a geldi ve Mustafa Kemal'i ziyaret etti. Mustafa Kemal, ona bütün düşüncelerini açtı. Ali Fuad Paşa bunları olduğu gibi kabul etti." Cevad Abbas Güner'in Konferansı, "Ulus" gazetesi, 12 Mayıs 1937. ; Ali Fuad Çebesoy ise anılarında o günleri şöyle anlatmaktadır:

"1919 yılı Şubat ayının sonlarında bütün hazırlıklarımı tamamlanmıştım. İstanbul'da yapacak bir işim kalmamıştı. Kumandanı bulunduğu 20. Kolordu Karargâhı'nın Ankara'ya nakli ile burasının bir mukavemet merkezi yapılmasını kararlaştırdık.

Mustafa Kemal Paşa'nın evine son defa olarak gittiğim. Akşam yemeğini beraber yiyecek, dertleşecektik...Akşam yemeginden sonra saatlerce konuştuk. Kemal Paşa eğer bu vazifeye kendisini tayin ettiremezse, Anadolu'da en itimat ettiği bir kumandanın yanna gideceğini ve ilk defa işe oradan başlayacağını söylüyordu.

-Paşam, ben ve kolordum emindedir...dedim." Çebesoy, a.g.e...s.40.

158 Çebesoy, a.g.e... s.40.

159 Karabekir, a.g.e...s.12.

160 Bu görevin Mustafa Kemal'e verilmiş şekli konusunda değişik görüşler olmasına karşın, O Nutuk'ta şöyle demektedir: "...O tarihte Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'de bulunan ve benim maksadımı bir dereceye kadar sezmiş olan kimselerle görüştim. Müfettişlik vazifesini buldular ve yetki konusu ile ilgili talimatı da, ben kendim yazdırdım". Nutuk, s.7

Mustafa Kemal'i bu kadar kararlı düşünmeye iten birinci sebep, Türk Milleti'ne duyduğu sonsuz güvendir. Çünkü Mustafa Kemal'e göre, Türk Milleti esarete boyun eğecek bir millet değildir. Eninde sonunda bir Milli Mücadele'nin kaçınılmaz olduğu gerçeğini kabul edecektir. Mustafa Kemal'i Milli Mücadele'nin başarılacağı konusunda kararlı davranmaya iten ikinci sebep ise, hasmını çok iyi tanınmasıdır. Mustafa Kemal'e göre, İtilâf Devletleri I. Dünya Savaşı'nı galip bitirmişlerdir. Ancak bu savaş, savaşın galiplerini de her açıdan çok sarsmıştır. Artık İngiliz ve Fransız halkı, yeni bir savaşa sıcak bakmamaktadır. Dolayısıyla I. Dünya Savaşı'nın galipleri, bizimle savaşma gerekçelerini kendi kamuoylarına anlatamayacakları için, yeni bir savaşı göze alamayacaklardır.

Mustafa Kemal, İzmir'in işgali olayının Türk kamuoyunda yarattığı rahatsızlıktan hareketle, pasif bölgelerdeki halkı harekete geçirmek düşüncesiyle 28.5.1919'da, bir tamim yayınlamıştır. Bu tamimde Paşa halktan, büyük ve heyecanlı mitingler tertip etmelerini, her mitingden sonra da Bab-ı Âli'ye ve İtilâf Devletleri temsilcilerine etkili telgraflar çekmelerini istemiştir.¹⁶¹ İzmir'in işgalinden sonra Türk kamuoyu, Milli Mücadele fikrine daha sıcak bakmaya başlamış¹⁶², Mustafa Kemal de eşrafi ve aydın fikirli din adamlarını yanına çekerek, ordu- millet dayanışmasını gerçekleştirmiş ve Milli Mücadele hareketini yediden yetmiş Türk insanıyla başarıya ulaştırmıştır.

4. SONUÇ

Kamuoyu; belirli bir konuda, toplumda ortaya çıkan görüş ve düşüncelerin bütünüdür. Mondros Mütarekesi'nden sonra Milli Mücadele doğrultusunda bir kamuoyu oluşturmak, Mustafa Kemal açısından büyük önem

161 Nutuk, s.16.

162 İzmir'in işgali olayının, Türk halkında yarattığı galeyana, Mustafa Kemal'in halkı milli harekete kazandırmadaki en önemli avantajıdır. Lord Kinross,İzmir'in İşgali olayını Mustafa Kemal açısından değerlendirirken. " İşe avantajlı bir konumda başladı. İzmir'in müttefikler tarafından işgali eline rahatça kullanabileceği bir koz vermiştir" demiştir. Kinross, Atatürk, Bir. Mil.,Yen.,Doğ., C.I.s.263.; Falih Rıfki Atay da İzmir'in işgali olayını şöyle değerlendirmiştir: "İzmir'in işgali Türklüğü bir kara ve dipsiz batağa gömüle gömüle boğulup gitmekten kurtarmak için gökten bir tanrı eli gibi uzanmıştır" Falih Rıfki Atay, Çankaya (Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar), İstanbul:1980, Bateş Yay..s.166; Celal Bayar ise, İzmir'in işgalini Türk milli hayatında yeni bir devrin başlangıcı olarak değerlendirmiş ve " Bu felaket tanım bir istiklâl, medeni ve muasır bir idare tarzına kavuşmanın hasretini çekenlere yol göstermiştir" demiştir. Bayar, a.g.e., C.VI.s.1824; Kazım Karabekir da, "İzmir'in işgaliyle yekpare bir millet vücuda geldiğini gören düşmanlarımız, kısa bir propoganda ile Padişahı da , İstanbul Hükümetini de ebedi olarak milletten ayırdı ve 1335 senesi milli birlik husulü için büyük fedakârlıklara ve vatandaş kanı dökmeğe bizleri mecbur etti" değerlendirmesini yapmıştır. Karabekir, İstiklâl Harbimiz, s.38; Ali Fuad Cebesoy ise, "İzmir'in işgali, milletimize birleşerek, büyük kıyama başlaması saatinin çaldığını hatırlatmıştır" demiştir. Cebesoy,a.g.e., S.63.

taşımıştır. Çünkü Mondros Mütarekesi ile bağımsızlığını kaybetme noktasına getirilen Türk Milleti'nin Milli Mücadele'den başka bir alternatif kalmamıştır. Mondros Mütarekesi sonrasında Türk halkının psikolojisi, ordunun terhis edilmesi, ekonominin bozulması ve fakirliğin artışı, siyasi otoriteye olan güvenin azalması sebepleriyle bozulmuş ve işgallerle beraber çaresizlik duygusu artmıştır.

Türk halkının Milli Mücadeleye bakışı ve yaklaşımı farklıdır. Bu farklılıkları belirleyen şey ise işgal kuvvetlerinin yaptığı zulümdür. Ermeni ve Rum zulmüne hedef olan Trakya'da, Doğu Karadeniz'de ve Doğu Anadolu'da halk, düşmana karşı mücadele bilincini erken ortaya koymuş, bu bölgelerde İttihatçıların önderliğinde, eşrafın ve din adamların da katkılarıyla Müdafaa-i Hukuk ve Muhafaza-ı Hukuk adı altında çeşitli cemiyetler oluşturmuştur. İşgalin yoğun olmadığı bölgelerin halkında hakim olan duygu ise, büyük devletlerin manda yönetimi altına girmektir.

Mütareke sonrasında topluma yön vermesi gereken, toplumu temsil eden eşraf ve din adamlarının oluşturduğu gruplar görevlerini gerektiği biçimde yapamamışlardır. Aydınlar ise, hem sayılarının azlığı, hem de İttihatçı-İtilâfçı ayrımı yüzünden Türk halkını Milli Mücadele'ye yönlendirici bir tutum sergileyememiştir.

Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'da başlattığı Milli Mücadele'nin esası, Türk kamuoyunu oluşturmak ve halkı işgallere karşı yurt savunmasına ikna etmektir. Bunun için milli kongrelerin düzenlendiğini, yurdun çeşitli yerlerinde mitingler yapılmasının sağlandığını ve Mustafa Kemal'in halkın işgale direnişini sağlamak için yerel yönetimler aracılığı ile de çeşitli faaliyetlerde bulunduğunu görmekteyiz. Mustafa Kemal'e göre; bu iş başarıldığında, Milli Mücadele'de zafer Türk Milleti'nin olacaktır.

Mustafa Kemal, 15 Mayıs 1919'ta İzmir'in işgali ile sarsılan Türk halkını, milli hareket etrafında bütünleştirmek ve kamuoyu oluşumunu sağlamak için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu çerçevede eşraf ile ve din adamları ile temasa geçen Mustafa Kemal, milli hareketi engellemek için İtilâf Devletleri'nin eşrafı ve din adamlarını elde etme çabasını sonuçsuz bırakmış, çok güvendiği halkının desteğini alarak, Milli Mücadele'yi zaferle sonuçlandırmıştır. Yoklukla, ama inanç ve kararlılıkla yürütülen bu mücadele, Türk Milleti'ne bağımsızlığını ve Türkiye Cumhuriyetini kazandırmıştır.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin milli egemenliğe dayanan rejimi, ilhamını milli mücadele sırasında büyük bir azim ve inançla kendini gösteren milli iradeden almıştır.

KAYNAKÇA

- Abaloğlu, Y. N.**, (1955). *Ankara'nın İlk Günleri*. İstanbul: Sel Yay
- Adıvar, H. E.**, (1962). *Türk'ün Ateşle İmtihani*. İstanbul: Çan Yay
- Aker, M. Ş.** *İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali*, İstanbul: Askeri Mat.
- Akşin, S.**, (1983). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*. İstanbul
_____ "*Mütareke'nin İlk Yılında Osmanlı Hükümeti'nin Mali Durumu*", (Seha L. Meray'a Armağan), Ank., 1981, A.Ü.S.B.F. Yay., T.C. Ziraat Bank, Mat.
- Arıkoğlu, D.**, (1961). *Hatıralarım*. İstanbul
- Arif, M.**, (1340). *Anadolu İnkılâbı*. İstanbul
- Aşkun, V. C.**, (1945). *Sivas Kongresi*. Sivas.
- Atay, F. R.**, (1944). *19 Mayıs*. Ankara
_____ (1980) *Çankaya (Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar)*.. İstanbul: Bateş Yay.
- Atatürk, M. K.**, (2004). *Nutuk, 1919-1927*. Ankara: Atatürk Araştırma Merk. Yay.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Ank., 1981, T.İ.T.E. Yay., 3. Basım,
Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Tamim, Telgraf ve Beyannameleri), Ank., 1964
- Avcıoğlu, D.**, (1983). *Milli Kurtuluş Tarihi (1838'den 1995'e)*. İstanbul: Tekin Yay.
- Aydemir, Ş. S.**, (1981). *Tek Adam*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Bayar, C.**, (1967). *Ben de Yazdım, (Milli Mücadeleye Giriş)*, İstanbul: Baha Mat.
- Bayur, Y. H.**, (1967). *Türk İnkılâbı Tarihi*. Ankara: TTK. Bas.
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, C.II. ve III., Sayı: 12-13.
- Bıyıklıoğlu, T.**, (1955). *Trakya'da Milli Mücadele*. Ankara: T.T.K. Yay.
- Borak, M S.**, (1962). *Atatürk ve Din*. İstanbul: Anıl Yay.
_____ (1980) *Öyküleriyle Atatürk'ün Özel Mektupları*. İstanbul: Çağdaş Yay
_____ (1983). *Ata ve İstanbul*. İstanbul: Türk. Turing ve Otomobil Kur. Yay.
- Çarıklı, H. M.**, (1967). *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları (1919-1920)*. Ankara: TİTE. Yay.
- Cebesoy, A. F.**, (1953). *Milli Mücadele Hatıraları*. İstanbul.
Cevad Abbas Gürer'in Konferansı. "Ulus" gazetesi, 12 Mayıs 1937.
"Cumhuriyet" gazetesi, 1926 yılı.
- Demiray, A.**, (1954). *Resimli Amasya Tarihi*. Ankara
- Dursunoğlu, C.**, (1946). *Milli Mücadelede Erzurum*. Ankara
- Eldem, V.**, (1973). *Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi*. Ankara
- Erendil, M.**, (1968). *İlginç Olaylar ve Anektotlarla Atatürk*.. Ankara: T.C. Genel Kurmay Başk., Genel Kurmay Bas.
- Ertürk, H.**, (1964). *İki Devrin Perde Arkası*. Yaz: Samih Nafiz Tansu.

- İstanbul: Pınar Yay.
- Gökbilgin, M. T.,** (1959). *Milli Mücadele Başlarken*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yay.,
- Göztepe, T. M.,** (1969). *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*. İstanbul: Sebil Yay.
- Gürer, C. A.,** (1939). *Ebedi Şef Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak*. İstanbul: Halk Bas.
- İğdemir, U.,** (1975). *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*. Ankara: TTK.,Yay.
- İnan, A.,** (1977). *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*. Ankara: TTK. Yay.
- Kalkavanoğlu, İ. S.,** (1957). *Milli Mücadele Hatıralarım*. İstanbul.
- Kansu, M. M.,** (1966). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. Ankara: TTK.Yay.
- Karabekir, K.,** (1969). *İstiklal Harbimiz*, İstanbul: Türkiye Yay.
- Karaosmanoğlu, Y. K.,** (1958). *Vatan Yolunda (Milli Mücadele Hatıraları)*. İstanbul: Selek Yay.
- Kaygusuz, B. N.,** (1955). *Bir Roman Gibi*. İzmir:İhsan Gümüştayak Mat
- Kısıklı, E.,** (1987). *Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele Başlangıcındaki Kamuoyu Oluşturma Faaliyetleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara: Ün. Türk İnk. Tar. Ens.
- Kinross, L.,** (1966). *Atatürk (Bir Milletten Yeniden Doğuşu)*. Çev:Nihal Yeğinobalı, Ayhan Tezel. İstanbul.
- Kutay, C.,** (1973). *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*. Ankara.
- _____. (1963) *Milli Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler*, İstanbul: Ercan Mat.
- Meray, S.,** (1954). "Halk Efkârı ve Yoklaması". A.Ü.S.B.F.Dergisi (3). Ankara.
- Millet Mecmuası*, İstanbul:1949, Sayı:171
- Mısıroğlu, K.,** (1980). *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahitler*. İstanbul: Sebil Yay.
- Moralı, N.,** (1973). *Mütarekede İzmir Olayları*. Ankara: TTK.Yay.
- Okyar, F.,** (1980). *Üç Devirde Bir Adam*. Yayıma Haz: Cemal Kutay, İstanbul: Tercüman Yay.
- Özalp, K.,** (1985). *Milli Mücadele 1919-1922*. Ankara: TTK.Yay.,2. Bas. *Rauf Bey'in Hatıraları*, Yakın Tarihimiz Dergisi, C.II..
- Sakallı, B.,** (1997). *Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi (Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri)*. İstanbul.
- Sanders, L. V.,** (1968). *Türkiye'de Beş Yıl*. Çev. M. Şevki Yazman, İstanbul: Burçak Yay.
- Sarıkoynucu, A.,** (1999). *Milli Mücadelede Din Adamları*. Ankara: Diyanet İşleri Bşk. Yay.
- Selek, S.,** (1963). *Milli Mücadele (Anadolu İhtilali)*. İstanbul: Sıralar Mat.
- Sezer, D.,** (1972). *Kamuoyu ve Dış Politika*. Ankara.
- Şapolyo, E. B.,** (1958). *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*. İstanbul: 3. Bas.

“Takvim-i Vekâyi”, 18.3.1919.

Türk Dünyası Mecmuası, 15 Haziran 1965, Sayı:7. **Türkgeldi, Â. F.**, (1951). *Görüp İşittiklerim*. Ankara:TTK.Yay., 2. Bas.

_____. (1948) *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*. Ankara:TTK.Yay.

Ünal, M., (1994). *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*. İstanbul: Cem Yay. Yalman,Ahmet Emin *Yakın Tarihimizde Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, İstanbul:1970, Yenilik Bas.

Yetkin, H., (1968). *Gaziantep Tarihi ve Davaları*. Gaziantep.

ARŞİV: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi.